

**HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER’İN RAPORLARI
DOĞRULTUSUNDA ROMANYA’DAKİ SİYASİ GELİşMELER VE
TÜRKİYE-ROMANYA İLİşKİLERİ (1931-1944)**

Melih DUMAN*

ÖZ

Bu çalışma 1931-1944 yılları arasında Türkiye’nin Romanya Elçisi ve Büyükelçisi olarak görev yapan Hamdullah Suphi Tanrıöver’in raporları doğrultusunda, Romanya’daki siyasi gelişmeleri ve Türkiye-Romanya ilişkilerini ele almaktadır. Diplomatik misyonu boyunca Türkiye ile Romanya arasında sorun teşkil eden konuları çözmek üzere hareket eden Tanrıöver, siyasi, kültürel ve ekonomik konularda kaleme aldığı raporlarla Türkiye-Romanya ilişkilerine II. Dünya Savaşı öncesinde projeksiyon tutmuştur. İtalya’nın Akdeniz ve Balkanlarda meydana getirdiği tehdit karşısında gelişen Türkiye-Romanya ilişkileri, 1934 yılında imzalanan Balkan Antantı çerçevesinde iki ülke arasında ittifak sağlamıştır. Balkan Antantı sonrasında daha da gelişen iki ülke arasındaki ilişkiler, Tanrıöver’in Türkiye-Romanya ilişkilerini, siyasi, kültürel alanlarda tahlil etmesini gerektirmiştir. Tanrıöver’in raporları, Türkiye-Romanya siyasi ilişkilerinin dışında Türk muhacirleri ve Gagavuzlar meselesini de kapsamıştır. Çalışma bu çerçevede Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Elçilik ve Büyükelçilik yıllarında kaleme aldığı raporlar doğrultusunda, Türkiye-Romanya ilişkilerini -1931-1944 yılları arasında- siyasi ve kültürel boyutları ile ele almakta, konjonktürel gelişmelerin iki ülke arasındaki ilişkileri nasıl etkilediğini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türkiye, Romanya

* Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Aksaray, ORCID: orcid.org/0000-0001-6861-615X, E-posta: melihduman@aksaray.edu.tr

MELİH DUMAN

**POLITICAL DEVELOPMENTS IN ROMANIA AND
TURKEY-ROMANIA RELATIONS ACCORDING TO
THE REPORTS OF HAMDULLAH SUPHI
TANRIÖVER (1931-1944)**

ABSTRACT

In the present study, political developments in Romania and Turkey-Romania relations are considered according to the reports of Hamdullah Suphi Tanrıöver, who served as the Romania Ambassador of Turkey between 1931 and 1944. Throughout his diplomatic mission, Tanrıöver acted to solve the problems between Romania and Turkey and projected Turkey-Romania relations in the period before the Second World War with his reports written in political, cultural, economic matters. Turkey-Romania relations developed against the threat caused by Italy in the Mediterranean and the Balkans have provided the alliance between two countries within the framework of Balkan Entente in 1934. Further developing relations of both countries after the Balkan Entente have required Tanrıöver to analyze the Turkey-Romania relations in political and cultural areas. Reports of Tanrıöver have consisted of Turkish immigrants and Gagauz question besides Turkey-Romania political relations. According to the reports written by Hamdullah Suphi Tanrıöver during his Ambassador years, the current study handles the political and cultural matters of Turkey-Romania relations between 1931 and 1944 and reveals how the cyclical developments affected the relations between two countries.

Keywords: Hamdullah Suphi Tanrıöver, Turkey, Romania

EXTENDED ABSTRACT

This study deals with the reports written by Hamdullah Suphi Tanrıöver – who was a very important figure in our history who served in both the last Ottoman Parliamentary Assembly and the first Grand National Assembly, as well as was a chairman of the Turkish Hearths. They were written during his duty as Ambassador in Romania. It attempts to assess the political developments in Turkey and the bilateral relations between Turkey and Romania between 1931 and 1944.

The so-called Wallachia and Moldavia relations started in the Ottoman Empire and continued following the establishment of the Republic of Modern Turkey. Relations between Romania and Turkey, likewise, began immediately after the [Turkish] National Struggle. Romania had shown the importance it attached to bilateral relations by supporting the abolition of the capitulations during the Lausanne negotiations. After the proclamation of the

HAMDULLAH SUPHİ TANRİÖVER'İN RAPORLARI DOĞRULTUSUNDA ROMANYA'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİ (1931-1944)

Republic of Turkey, diplomatic relations began 1924 by both countries mutually opening embassies in the other country. Upon this, relations between Turkey and Romania flourished under the influence of the conditions of the period. Despite that, bilateral relations nevertheless progressed sluggishly until the 1930s. At that point, Turkey had begun following a new Balkan-oriented foreign policy in the 1930s. That, in turn, brought a new dimension to [the two nation's] bilateral relations. The rapprochement between them accelerated after the Great Economic Depression of 1929. During that, period, Turkey and Romania developed their autonomous policies. Romania wanted to preserve what it had gained from World War One, and thus cooperated closely with Turkey – whose foreign policy had adopted an anti-revisionist stance against revisionist nations. Romania supported Turkey's initiatives to form regional pacts against the danger posed by Italy in the Balkans and the Mediterranean. Consequently, it became one of the founding states of the Balkan Entente together with Turkey.

The study deals with the political developments that took place in Romania, and the relations between Turkey and Romania. We have accomplished this by using reports written by Hamdullah Suphi Tanriöver, who served as Turkey's envoy and then ambassador to Romania between 1931 and 1944. During his diplomatic mission, Tanriöver tried to solve the issues that posed problems between Turkey and Romania. The reports dealt with political, cultural, and economic topics, and made predictions about Romano-Turkish relations before the onset of World War Two. These relations developed in the face of the threat posed by Italy in the Mediterranean and the Balkans and ensured an alliance between the two countries within the framework of the Balkan Entente (signed in 1934). They flourished even further following Balkan Entente and required Tanriöver to analyze Romano-Turkish relations both from a political and cultural angle. Tanriöver's reports also dealt with the issue of Turkish immigrants and the Gagauz problem. Within this framework, this study deals with the political and cultural dimensions of Romano-Turkish relations between 1931 and 1944. Moreover, it attempts to reveal how cyclical developments affected the relations between the two nations. This study relies on archival documents and periodicals. It contains four sections: an introduction, a look at Tanriöver's life, Romano-Turkish Relations (1923-1939), and a conclusion.

Hamdullah Suphi Tanriöver was appointed as the Ambassador to Romania in line with Turkey placing ever-increasing importance on Balkan countries. During his long career, he managed to keep Romano-Turkish relations positive between 1931 and 1944 as well as protected Turkey's interests in Romania. He also monitored the evolution of Romania's domestic

and foreign policy—within the framework of Turkey’s policies. A man of the state, of ideas, and a great orator, Tanrıöver helped Turkey develop its policy in the Balkans by writing dozens of reports on Romano-Turkish relations during his time in Romania. One can observe that his reports overwhelmingly deal with three main issues. The first issue that Tanrıöver was interested in during his time as ambassador was following the political developments in Romania within the scope of Turkey’s regional policy. Romania’s attitude towards the revisionist countries – especially Bulgaria (which posed a threat to Turkey) and Italian expansionism (given Italy’s important role in Balkan security) – has been a very important issue for Turkey when it comes to securing its Western borders. Romania’s warm attitude towards relations with Turkey and its anti-revisionist attitude necessitated an alliance between the two nations for the sake of common interest. Despite this alliance leading to the emergence of the Balkan Entente, Tanrıöver observably wrote more reports on Romano-Turkish relations after the Entente. Turkey closely monitored whether Romania would reflect its domestic political developments would in its foreign policy decisions. The reports were particularly concerned with the issue of whether Romania’s unstable political structure would harm the Balkan Entente. Romanian domestic policy – which Tanrıöver described as “precarious” – had worried Turkish foreign policy. A growing nationalist youth movement in Romania, the rise of Communism, cabinet crises, and political murders caused Turkey to question Romania’s state. The positive atmosphere that Romano-Turkish relations had created allowed Tanrıöver to comfortably mingle with Romania’s King, Prime Minister, and Ministers to convey Turkey’s concerns to the Romanian authorities in a diplomatic idiom. Turkey primarily expected Romania to remain within the borders of the Balkan Entente in the face of Italy and Bulgaria’s threats. Turkey – aiming to build an alliance wall along its Western border – also wanted to prevent any developments from occurring that might harm the alliance. Therefore, Tanrıöver made an effort to bring Romano-Soviet relations to a desirable point, or else they would not turn out well otherwise.

After the Balkan Entente was signed, Romano-Turkish relations progressed in a positive direction under the influence of the new agreement. Tanrıöver also dealt with the issue of Romania’s Turkish minority (a very important issue for both countries), thus bringing bilateral relations up to an expected/desired level. The issue was handled in parallel with political developments and caused Tanrıöver to try that went beyond his ambassadorship. Thus, the privileged position was given to Turkey and therefore to Tanrıöver had enabled him to step before the King. This also offered him the opportunity to solve the problems faced by Romania’s Turks.

HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER'İN RAPORLARI DOĞRULTUSUNDA ROMANYA'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİ (1931-1944)

Tanrıöver tried to resolve such issues surrounding drudgery that Romanians had subjected Turks there too. These included taking food and fuel from them without any financial compensation, settling foreigners/strangers into their homes (within the scope of Romania's immigration policy), the scarcity of Turkish teachers and religious clerics, and they are being paid poor salaries. The issues that Turks faced caused them to emigrate from Romania to Turkey in waves. This caused Tanrıöver to view migration as an important issue between the two states. Turkey's acceptance of immigrants (as a requirement of its state policy) caused Romania's Turks to flee to Turkey in the face of the difficulties they had endured back home. A contract drafted in 1936 allowed Romania's Turks to protect their goods whilst they immigrated, and in turn, systematically resolved the immigration issue. The third topic that Tanrıöver dealt with in Romano-Turkish relations was the long-debated Gagauz issue. Turkey had already included the Gagauz issue in its agenda via personal efforts. It was already a well-recognized problem. Tanrıöver had made it even more visible to the Turkish public and political circles.

Turkey saw Romania as an important ally in the Balkans before World War Two. Tanrıöver's years as envoy and ambassador turned Romania into a country with which Turkey now had a relationship with. This arose out of the common interests between the two countries. Turkey – upon signing of the Balkan Entente, Turkey, thanks to Tanrıöver – made an effort not to alienate Romania from the Entente, nor to alienate the ideas it had adopted from out of its internal and external developments. One can clearly see that Romania acted side-by-side with Turkey for all reasons until it eventually fell under German influence. The political momentum gained between the two countries had allowed Turkey to cooperate with Romania to improve the living conditions of its Turkish minority (which Turkey saw a problem), as well as to protect the rights of immigrants. Many people at different periods have assessed Hamdullah Suphi Tanrıöver's work and initiatives as "diligence." He – by closely monitoring the developments that took place within Romania before World War Two – endeavoured to keep Romano-Turkish relations at the desired level for Ankara's sake and to protect Turkey's interests.

Giriş

Resmi adı Memleketeyn/Eflak ve Boğdan olup Osmanlı Devleti'ne vergi veren ve Osmanlı hâkimiyetini tanıyan idari bir yapı olarak tanımlanan

Romanya,¹ XIX. yüzyıla gelinceye kadar mevcut yapısını büyük oranda korumuştur. Eflak-Boğdan olarak ifade edilen coğrafi bölge, bugün Romanya'yı kapsıyorsa da bu bölge yalnızca Romanya ile sınırlı olmamıştır. Eflak, Tuna ile Karpatlar arasında bulunan Osmanlı hâkimiyeti döneminde özel bir idari statüde tanınan coğrafya iken² Boğdan ise Moldova nehrinin iki kenarındaki arazide yer alan bölgeye verilen isim olmuştur. Türkler ilk defa Çelebi Mehmet zamanında (1413-1421) Eflak'ı vergiye bağladıktan sonra Boğdan topraklarına girmişler, ancak İstanbul'un fethinden sonra Boğdan Osmanlı Devleti'ne tabi olmuştur.³ XVI. Yüzyılda tam olarak Osmanlı hâkimiyetine giren Eflak-Boğdan ve Erdel hukuki açıdan "sâir memalik-i mahrûse" olarak sayılmaya başlamıştır. Erdel 1699 Karlofça Muahedesi'nin ardından Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na dâhil olurken Eflak-Boğdan ise Berlin Kongresi'ne kadar (1878) Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmıştır.⁴

Tarihsel süreç içerisinde Osmanlı Devleti döneminde başlayan ilişkiler, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte sürmüştür. Romanya-Türkiye ilişkileri⁵, Milli Mücadele'nin hemen sonrasında başlamıştır. Romanya, Lozan görüşmeleri sırasında kapitülasyonların kaldırılması konusunda Ankara Hükümetine destek olarak ikili ilişkilere verdiği önemi göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sonrasında ise iki ülke arasındaki ilk diplomatik adımlar atılmıştır.⁶ Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa ile Romanya Kralı I. Ferdinand arasında gerçekleşen yazışmalar sonrasında iki ülke arasında doğrudan diplomatik ilişkiler başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa tarafından Romanya Kralı'na 19 Mart 1924 tarihinde gönderilen mektupta Cevad Bey'in orta elçi olarak Bükreş'e atandığı bildirilmiştir. Böylelikle Romanya'da temsilci olarak bulunan Cevad Bey'in

¹ Midhat Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı*, VI. Cilt Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011, s. 3303.

² Kemal Karpat, "Eflak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt 10, İstanbul 1994, s. 466.

³ Abdülkadir Özcan, "Boğdan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt 6, İstanbul 1992, s. 269.

⁴ Mihai Maxim, "Romanya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt 35, İstanbul 2008, s. 169.

⁵ 1878 yılında kurulan Bükreş Büyükelçiliği, Ağustos 1916'dan Haziran 1924 dönemi arasında siyasi ilişkilerin kesilmesi ile akamete uğramıştır. 1923 yılında "Mümessil" seviyesinde diplomatik ilişki yürütülse de 1924 yılında Maslahatgüzarlık seviyesinde ikili diplomatik süreç yeniden tesis edilmiştir; *Dışişleri Bakanlığı 1983 Tarihçesi*, Dışişleri Bakanlığı İcra Sekreterliği, 1984; *Dışişleri Bakanlığı Yıllığı 1964-1965*, Dışişleri Bakanlığı, s. 306-307.

⁶ Türel Yılmaz, "Balkanlarla İlişkiler", *Türk Dış Politikası 1919-2008*, (ed.) Haydar Çakmak, Ankara 2008, s. 202.

HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER'İN RAPORLARI DOĞRULTUSUNDA ROMANYA'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİ (1931-1944)

yeniden görevlendirilmesiyle Türkiye, resmi olarak ilk elçisini atamıştır. Cevad Bey'in atanmasından birkaç gün sonra ise bu kez Romanya Kralı I. Ferdinand, Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektupla Georges Filality'i Romanya Büyükelçisi olarak atadığını bildirmiş, Filality'nin aynı gün güven mektubunu sunması sonrasında ise Büyükelçi göreve başlamıştır.⁷ Gazi Mustafa Kemal Paşa ile Kral I. Ferdinand arasında mektuplaşma ile başlayan diplomatik ilişkiler, bu dönemden itibaren iki ülke ilişkilerinin kahir ekseriyetiyle dostane bir biçimde gelişmesini sağlamıştır.⁸

Resmi ilişkilerin başlaması sonrasında Türkiye-Romanya ilişkileri şartların etkisiyle gelişmiştir. İkili ilişkiler tüm gelişmelere karşın 1930'lu yıllara kadar yavaş bir ilerleme kaydetmiştir. Türkiye'nin 1930'lu yıllar itibariyle dış politikasında Balkan eksenli yeni bir dış politika izlemeye başlaması, ikili ilişkilere yeni bir boyut kazandırmıştır.⁹ İki ülke arasındaki yaklaşma Ekonomik Buhran sonrası daha da hızlanmıştır. Bu dönemde Türkiye ve Romanya özerk politikalar geliştirmiştir.¹⁰ I. Dünya Savaşı kazanımlarını muhafaza etmek isteyen Romanya revizyonist devletler karşısında, dış politikasında anti revizyonist tutum benimseyen Türkiye ile yakın bir işbirliği gerçekleştirmiştir. İtalya'nın Balkanlar ve Akdeniz'de oluşturduğu tehlikeye karşı bölgesel pakt oluşumlarını öne çıkartan Türkiye'nin girişimlerini destekleyen Romanya, Türkiye ile birlikte Balkan Antantı'nın kurucu devletlerinden olmuştur. Çalışma bu doğrultuda yakın tarihimizde oldukça önemli bir figür olan, Son Osmanlı Mebusan Meclisi ile ilk Büyük Millet Meclisi'nde görev yapan ve düşünsel yaşamımızda oldukça önemli bir yeri olan Türk Ocakları'nın başkanlığını yürüten Hamdullah Suphi

⁷ Turgay Bülent Göktürk, "Atatürk Dönemi Türkiye-Romanya İlişkilerinin Kıbrıs, Türkiye ve Romanya Basınındaki Yansımaları", *Türkiye-Romanya İlişkileri: Geçmiş ve Günümüz Uluslararası Sempozyumu / International Symposium on Turkey-Romania Relations: Past and Present*, Cilt I, (Yay. Haz.) Duygu Türker Çelik, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2019, s. 746.

⁸ Barış Metin, "Türk Basınına Göre; Çavuşesku Dönemi Romanya-Türkiye Siyasi, Ekonomik ve Kültürel İlişkileri", *Türkiye-Romanya İlişkileri: Geçmiş ve Günümüz Uluslararası Sempozyumu / International Symposium on Turkey-Romania Relations: Past and Present*, Cilt I, (Yay. Haz.) Duygu Türker Çelik, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2019, s. 876.

⁹ Ömer Metin, *Atatürk Dönemi Türkiye-Romanya İlişkileri (1923-1938)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Akif Tural, Ankara 2011, s. 242.

¹⁰ Dilek Barlas, "İki Savaş Arası Dönemde Türk-Romen İlişkileri", *Türkiye-Romanya İlişkileri: Geçmiş ve Günümüz Uluslararası Sempozyumu / International Symposium on Turkey-Romania Relations: Past and Present*, Cilt I, (Yay. Haz.) Duygu Türker Çelik, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2019, s. 523.

Tanrıöver'in Elçilik görevi boyunca kaleme aldığı raporları ele almakta ve bu doğrultuda 1931-1944 döneminde Romanya'daki siyasi gelişmeleri ve Türkiye-Romanya ikili ilişkilerini değerlendirmektedir. Çalışma metodolojik olarak belgesel kaynak taraması sonucunda elde edilen arşiv kaynakları ile süreli yayınlar ve telif eserler doğrultusunda ele alınarak analiz edilmiştir. Arşiv belgeleri, süreli yayınlar kapsamında değerlendirilen çalışma, giriş, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Hayatı, Türkiye-Romanya İlişkileri (1923-1939) ve sonuç şeklinde ele alınmıştır.

1. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Hayatı

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in 20 Mayıs 1931 tarihinde onaylaması ile birlikte, Romanya/Bükreş'e birinci sınıf elçi olarak atanan İstanbul eski milletvekili Hamdullah Suphi [Tanrıöver]¹¹, Fethi Tevetoğlu'nun ifadeleriyle "Hayatının büyük bir bölümünü Ocak [Türk Ocakları] çalışmalarına adayan ve Allah vergisi üstün hatiplik yeteneğiyle birçok gençleri Türkçülük sihiriyle büyüleyen bu hizmeti unutulmaz san'atçı"dır.¹²

Beyanda bulunduğu özgeçmişinde 1301/1886 yılında doğduğunu ifade eden Hamdullah Suphi, Abdülatif Suphi Paşa'nın oğludur. Eğitim hayatına İstanbul'da Numune-i Terakki Mektebi'nde başlayan Hamdullah Suphi, eğitimini Galatasaray Lisesi'nde sürdürmüştür. 1323/1905 yılında Reji İdaresi'nin tercüme kaleminde görev almış, 1324'te Ayasofya Rüşdiyesi'nde 1325 yılında ise Darülmualimin ve Darülfünun "muallim ve müderrisliği" görevlerinde bulunmuş; Fransızca, ma'lumât-ı medeniyye, fenn-i terbiye, lisan-i Osmânî, edebiyat-ı Türkiyye ve Türk-İslam sanatları derslerini okutmuştur. II. Meşrutiyet'in ardından kurulan Türk Ocağı ve Türk Bilgi Derneği gibi kuruluşların faaliyetlerine katılmıştır. İzmir'in işgali sonrasında İstanbul'da düzenlenen mitinglerde yaptığı konuşmalarla dikkat çekmiş, Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Saruhan mebusu olarak bulunmuştur. 1920 yılında Antalya Mebusluğuna seçilen Hamdullah Suphi, 28 Mart 1920'de Ankara'da Milli Mücadele'ye katılmıştır. Kurulan ilk kabinede Maarif Vekâletine seçilen Hamdullah Suphi, 1925 yılında yeniden aynı göreve seçilmiştir. Büyük Millet Meclisi'nin ilk senelerinde Konya bölgesinde halkı irşada ve camilerde hutbe iradına memur edildiğini kaydeden Hamdullah

¹¹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2 / 19-30-8 (Kararlar Daire Başkanlığı, 20.05.1931).

¹² Hamdullah Subhî Tanrıöver, *Dağ Yolu I*, (Haz.) Fethi Tevetoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. v.

HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER'İN RAPORLARI DOĞRULTUSUNDA ROMANYA'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİ (1931-1944)

Suphi, özgeçmişinde kuruluşundan itibaren Türk Ocakları'nda yer aldığını ve 1927 yılına kadar da 16 yıl boyunca Ocakların riyasetinde bulunduğunu belirtmiştir. 1927 yılında İstanbul milletvekili olarak TBMM'ye yeniden dâhil olan Hamdullah Suphi, mesleğini ise milletvekili ve müderris olarak kaydettirmiştir.¹³

Hamdullah Suphi, 1931 yılında tayin edildiği Bükreş Elçiliği/Büyükelçiliği görevini 1944 yılına kadar sürdürmüştür.¹⁴ VII. dönemde İçel, VIII. dönemde İstanbul, IX. dönemde ise Demokrat Parti'den Manisa milletvekili olarak TBMM'de görev almıştır. 1957 yılında Hürriyet Partisi adayı olarak seçimlere giren Tanrıöver, seçimi kaybetmesini müteakiben siyasi yaşamdan çekilmiş, 10 Haziran 1966 tarihinde ise vefat etmiştir.¹⁵ *Şûrâ-yı Ümmet*, *Yeni Gazete*, *Servet-i Fünûn*, *Resimli Kitap*, *Musavver Muhît*, *Türk Yurdu*, *Genç Kalemler*, *Hak*, *İkdam*, *Akşam*, *Rübâb*, *Hâkimiyet-i Milliye* ve *Muallim* gibi gazete ve dergilerde şiir, hikâye, makale ve edebî eleştirileri yayımlanan Tanrıöver'in geride bıraktığı pek çok yazısı ve eseri bulunmaktadır.¹⁶

2. Türkiye-Romanya İlişkileri (1923-1939)

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte, tüm kurumlar gibi dışişleri bakanlığı ve diplomasi konusu da ele alınmıştır. Yeni kurulan bir devlet olarak Türkiye, bu dönemde yakın komşuları olan Balkan ülkeleri ile ikili ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Aralık 1923'te Arnavutluk'la, Ekim 1925'te ise Bulgaristan ve Yugoslavya ile dostluk antlaşmaları imzalanmıştır. Türkiye'nin erken dönemde dostluk antlaşması imzaladığı ülkeler arasında ise Yunanistan ve Romanya yer almamıştır. Romanya ve Türkiye arasında bu dönemde Boğazlar konusunda var olan

¹³ Taha Toros Arşivi Dosya No: 42 Hamdullah Suphi, 001637099019; Taha Toros Arşivi Dosya No: 42-001514600006; Abdullah Uçman, "Hamdullah Suphi Tanrıöver", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt 39, İstanbul 2010, s. 575.

¹⁴ 20 Mayıs 1931 tarihinde Romanya'ya 1. Sınıf Orta Elçi olarak tayin edilen Hamdullah Suphi [Tanrıöver], 28 Mayıs'ta görevine başlamış, 1939 yılında ise Büyükelçi görevine yükseltilmiştir. Hamdullah Suphi Tanrıöver, 7 Aralık 1944 tarihinde ise Dışişleri Bakanlığı tarafından Ankara'ya geri çağrılarak kadrosu merkeze nakledilmiştir; BCA, 30-18-1-2 / 19-30-8 (Kararlar Daire Başkanlığı, 20.05.1931); BCA, 30-18-1-2 / 87-62-7 Dosya Ek: 107-103 (Kararlar Daire Başkanlığı, 28.06.1939); BCA, 30-11-1-0 / 171-35-17 (Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı, 08.12.1944).

¹⁵ Tanrıöver, *a.g.e.*, s. v; Taha Toros Arşivi Dosya No: 42 Hamdullah Suphi, 001514616006; Uçman, *a.g.m.*, s. 575.

¹⁶ Uçman, *a.g.m.*, s. 575.

ihtilaf, ikili ilişkilerin gelişmesine engel teşkil etmiştir. Buna karşın yine de Türkiye'nin Balkanlardaki temel problemi Romanya'dan daha çok Yunanistan olmuştur.¹⁷

Romanya'nın Lozan'da Boğazlarla ilgili olarak ortaya koyduğu görüş, Boğazların açıklığı prensibine dayanmıştır. Boğazların kapatılması halinde Romanya'nın ekonomik yaşamının baltalanacağını savunan Rumen yetkililer, hiçbir kayıt olmaksızın Boğazların harp ve ticaret gemilerine açık olmasını istemiştir.¹⁸ Ticaretinin % 80'ini suyuyla gerçekleştiren Romanya için Boğazlardan serbest geçiş hayati öneme sahipti.¹⁹ Tüm görüşmelere karşın 24 Temmuz 1923 günü Lozan'da Romanya'nın dâhil olduğu; Barış Antlaşması kapsamında, Boğazların Usulüne Dair Sözleşme, Trakya Sınırlarına Dair Sözleşme, Yerleşme ve Yargı Yetkisi Hakkında Sözleşme, Ticaret Sözleşmesi, Genel Af İle İlgili Beyanname ve Protokol, Osmanlı İmparatorluğunca Verilmiş Olan Bazı İmtiyazlara Dair Protokol ve Türk Beynamesi, Lozan Konferansı'nın Bitimine Ait Belge gibi pek çok antlaşma imzalanmıştır.²⁰ Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonra Türkiye-Romanya resmi ilişkileri, 6 Haziran 1924 tarihinde iki ülke arasında karşılıklı olarak elçiliklerin açılmasıyla birlikte diplomatik seviyede başlamıştır.²¹

Türkiye'nin Romanya'nın da içerisine dâhil olduğu Balkan politikası, Yunanistan'la anlaşmazlıkların 1930'lu yıllar itibariyle nispeten sona ermesi gibi gelişmelerle birlikte, farklı bir evreye girmiştir. Bu sürecin yaşanmasına etki eden diğer bir faktör ise, Almanya ve İtalya'nın tırmandırdığı revizyonist gelişmelerin Balkanlarda kendisini yoğun bir biçimde hissettirmesi olmuştur.²² Bu dönemde anti revizyonist politika takip eden Türkiye ile

¹⁷ Dilek Barlas, "Türkiye'nin 1930'lardaki Balkan Politikası", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 361.

¹⁸ *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan (1922-1923)*, Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, s. 51-52.

¹⁹ Mevlüt Çelebi, "Türk-Romen İlişkilerinde Balkan Antantı'na Gidişi Sürecinde Üçüncü Göz: İtalya", *Türkiye-Romanya İlişkileri: Geçmiş ve Günümüz Uluslararası Sempozyumu / International Symposium on Turkey-Romania Relations: Past and Present, Cilt I, (Yay. Haz.) Duygu Türker Çelik, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2019, s. 722.*

²⁰ *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan (1922-1923)*, Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü s. 124-125.

²¹ Yılmaz, *a.g.m.*, s. 202.

²² Hikmet Öksüz, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Balkan Politikası", *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi 2*, (ed.) Mustafa Bıyıklı, Gökkuşbu, İstanbul 2008, s. 14-15.

HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER'İN RAPORLARI DOĞRULTUSUNDA ROMANYA'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİ (1931-1944)

Romanya ilişkileri ise gelişmeye başlamıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sınırlarını genişleterek çıkan Romanya, anti revizyonist grup içerisinde kalarak kazanımlarını korumak istemiştir.²³ İki ülke arasında başlayan yakınlaşma, 17 Ekim 1933 tarihinde Ankara'da imzalanan "Dostluk, Ademi Tecavüz, Hakem ve Uzlaşma Muahedesi" ile oldukça önemli bir konum kazanmıştır. Antlaşma ile iki memleket arasında çıkabilecek ihtilafların barışçıl bir biçimde çözülmesi istenmiştir.²⁴

Türkiye'nin Balkanlarda işbirliği geliştirmek üzere ortaya koyduğu irade, Romanya ile 1933 yılında dostluk antlaşması imzalanmasını sağlarken; iki ülke ilişkileri Balkan Paktı sırasında ve sonrasında daha da öne çıkmıştır. Türkiye, ilk kez 1926 yılında Balkan işbirliği konusunda önerilerini dile getirmiştir. Türkiye'nin Romanya Elçisi Hüseyin Ragıp tarafından Romanya Dışişleri Bakanı I. G. Duca'ya altı Balkan ülkesini içeren bir Balkan Paktı önerilmiştir.²⁵ Hüseyin Ragıp'ın teklifi, Balkan ülkeleri arasında bir ittifak vücuda getirme konusunda somut gelişmeler ortaya koymadığı halde İtalyan yetkililer ve İtalyan gazeteleri tarafından süreç, Balkanlarda ittifak olarak görülmüş ve bu girişimin aynı zamanda Türkiye-Yugoslavya ittifakının da başlangıcı olacağı iddia edilmiştir.²⁶ 1927 yılında ise Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü [Aras] Bey, Balkan Paktı fikrini savunmuştur. Ancak işbirliği 1929 Ekonomik Buhranı neticesinde mümkün olmuştur.²⁷ Benzer ekonomik yapılaraya sahip olan her iki ülke de krizden aynı şekilde etkilenmiştir. 1930'larda hem Türkiye hem de Romanya liberalizmin çöküşü ile korumacı politikalar izleyerek kendi ekonomilerini dış bağımlılıktan kurtarmaya çalışmışlardır. 1929 Krizi'nin ortaya çıkardığı derin boşluk Balkan ülkelerinin yeni stratejiler geliştirmelerini gerektirmiştir.²⁸ Bu doğrultuda ekonomik krizin tetiklediği politik istikrarsızlık, Türkiye'nin önerdiği Balkan Paktı fikrini daha da önemli hale getirmiştir. Balkanlarda bölgesel işbirliğini sağlamak kolaylıkla mümkün olmamış, ancak 1934 yılının Şubat ayında Türkiye, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya arasında Balkan Antantı imzalanabilmiştir.²⁹

²³ Yılmaz, *a.g.m.*, s. 202.

²⁴ *Resmi Gazete*, 13 Mart 1934, Sayı: 2652, s. 3531-3533.

²⁵ Barlas, *a.g.m.*, s. 362-364.

²⁶ Çelebi, *a.g.m.*, s. 724.

²⁷ Barlas, *a.g.m.*, s. 362-364.

²⁸ Barlas, "İki Savaş Arası Dönemde Türk-Romen İlişkileri", s. 515-517.

²⁹ Barlas, *a.g.m.*, s. 362-364.

Türkiye-Romanya ikili ilişkileri Balkan işbirliği içerisinde gelişmeyi sürdürmüştür. İki ülke arasında pek çok konuda ittifak bulunurken bu durumun tek istisnası, Boğazların statüsünü değiştiren Montreux Boğazlar Sözleşmesi olmuştur. Türkiye'nin duyduğu endişe karşısında Boğazlar rejiminin değiştirilmesi için konferans toplanması teklifi, Romanya tarafından eleştirilmiştir. Romanya, Türkiye'nin girişiminin Pakt'a ve Türkiye-Romanya (1933) antlaşmasına aykırı düştüğünü belirtmiştir.³⁰ Montreux'e karşı muhalif bir tutum takınan Romanya, Türkiye'nin tezini ikili görüşmeler sonucunda destekleme kararı almıştır. Türkiye ile Romanya arasında güvenlik eksenli olarak sürdürülen ilişkiler, Romanya'nın Türk tezine Montreux'ta destek vermesini sağlarken mevcut dayanışma, 1937 yılında Romanya ve Türkiye dışişleri bakanlarının karşılıklı ziyaretleri³¹ ile sürmüştür. Akdeniz'de ortaya çıkan tehlike karşısında politik olarak daha da yoğunlaşan ikili ilişkiler, aynı zamanda ekonomik olarak da sürmüştür.³² 1938 yılına geldiğimizde ise dışişleri bakanları nezdinde sürdürülen gelişmeler bir üst noktaya evrilerek, Romanya Kralı Karol'un Türkiye'yi ziyaret etmesine yol açmıştır. 18 Haziran'da deniz yoluyla İstanbul'a gelen Romanya Kralı, Atatürk tarafından ağırlandı.³³ Gazeteler her ne kadar görüşmeye ilişkin resmi bir açıklamanın yapılacağını ifade etseler de Türkiye'nin yoğun Hatay gündeminde, Romanya meselesinin nispeten gazeteler için tali bir konu olarak kaldığı görülmüştür.³⁴

Türkiye dış politikasında İtalya'nın Akdeniz'de meydana getirdiği tehdit karşısında, İngiltere ile işbirliği içerisine giren bir politika takip etmiştir. Almanya'nın Anschluss'u gerçekleştirmesi ile Alman sınırları

³⁰ Göktürk, *a.g.m.*, s. 759.

³¹ Cumhuriyet döneminde Romanya'dan Türkiye gerçekleşen ilk üst düzey Dışişleri Bakanı Nicolea Titulescu'nun 1933 yılındaki ziyareti olmuştur. Titulescu'nun ziyareti sonrasında ikinci ziyaret Romanya Dışişleri Bakanı Antonescu'nun ve Başbakanı Tataresku'nun 1937 yılındaki ziyaretleri sırasında gerçekleşmiştir; Temuçin Faik Ertan, "Balkan Antantı'nın Kuruluş ve Gelişim Sürecinde Romanya'dan Türkiye'ye Diplomatik Ziyaretler", *Türkiye-Romanya İlişkileri: Geçmiş ve Günümüz Uluslararası Sempozyumu / International Symposium on Turkey-Romania Relations: Past and Present, Cilt I*, (Yay. Haz.) Duygu Türker Çelik, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2019, s. 641-642 ve 649, 652.

³² Ömer Metin, "Atatürk Dönemi Türk Dış Ticaretinde Romanya'nın Yeri", *Tarih Okulu*, XIII, 2012, s. 60-64; Selman Yaşar, "Türkiye-Romanya İlişkileri (1930-1938)", *Turkish Studies*, 7/4, 2012, s. 3204-3206.

³³ *Cumhuriyet*, 21 Haziran 1938; *Ulus*, 21 Haziran 1938.

³⁴ Romanya Kralı Karol 18-21 Haziran ziyaretleri sonrasında aynı yılın Ağustos ayında ikinci kez Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Fakat bu ziyaret turistik amaçla ve gayri resmi olarak gerçekleşmiştir. Romanya Kralı Karol II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Ağustos 1939 tarihinde son Türkiye ziyaretini gerçekleştirmiştir; Ertan, *a.g.m.*, s. 655-656.

HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER'İN RAPORLARI DOĞRULTUSUNDA ROMANYA'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİ (1931-1944)

Balkan Antantı'nın batı sınırları olan Yugoslavya ile hemhudut olmuştur. Bu şartlar altında Şubat 1939'da Bükreş'te toplanan Balkan Antantı üyeleri, Antant'ın süresinin 7 yıl uzatılması kararını almıştır. Toplantı sırasında Balkanların büyük bir tehlike altında olduğunu düşünen üyeler, gittikçe etkisi artan ve Almanya ile işbirliği gerçekleştiren İtalyan tehdidini yakından hissetmişlerdir. İtalya'nın Arnavutluk'a saldırması, Balkan Antantı üyelerinin kaygılarını daha da arttırmıştır. Türkiye ve Romanya kendilerine yönelecek herhangi bir saldırı karşısında direneceklerini bildirmiştir. Fakat bildirinin Türkiye ve Romanya dışında diğer Balkan ülkeleri tarafından desteklenmemesi, Türkiye'nin alternatif destek arayışlarını hızlandırmıştır. Kısa bir süre içerisinde de Türkiye ile İngiltere arasında karşılıklı garanti anlaşmasına varılmıştır. Sonraki süreçte ise Türkiye-İngiltere-Fransa arasında Üçlü İttifak imzalanmıştır.³⁵

2.1 Balkan Meselesi Kapsamındaki Siyasi Gelişmeler

1923'ten 1930'lu yılların başına kadar Lozan Antlaşması'nın etkisi altında kalan Türk dış politikası, 1930'dan II. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar olan sürede ise yakın komşuları başta olmak üzere tüm devletlerle iyi ilişkiler geliştirmeyi hedeflemiştir. Bölgesel barış çalışmaları kapsamında Türkiye'nin Balkanlara, II. Dünya Savaşı öncesinde çok daha önem verdiği görülmüştür.³⁶ Almanya ile İtalya'nın Avrupa ve Balkanlarda meydana getirdiği revizyonist dalga, Türkiye'nin Balkanlar başta olmak üzere dış politikasına tesir edecek her gelişmeyi yakından takip etmesini gerektirmiştir. Bu doğrultuda Hamdullah Suphi Tanrıöver'in ilk dikkat çekici siyasi raporu, kendi ifadesiyle "Romanya'ya doğrudan doğruya taalluku olmamakla beraber" önemli gördüğü için Polonya ile Çekoslovakya genelkurmaylıkları arasında yapılan gizli ittifakı bildiren 18 Eylül 1931 tarihli tahriratıdır. Tanrıöver'e göre, Almanya, Fransa ve Polonya arasında savaş çıktığı anda ittifak gereği Çekoslovakya, Almanya sınırı vasıtasıyla Alman saldırı kuvvetini zayıflatmaya çalışacaktır. Anlaşmanın "ahdname" olmadığını sadece teknik mahiyette olduğunu ifade eden Tanrıöver, ittifakın Fransa'nın baskısı neticesinde gerçekleştiğini bildirmiştir.³⁷

³⁵ Barlas, *a.g.m.*, s. 366-367.

³⁶ Hikmet Öksüz, *Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Atatürk Dönemindeki Balkan Politikası (1923-1938)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Meral Alpay, İstanbul 1996, s. 88-90.

³⁷ BCA, 30-10-0-0 / 245-657-19 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 13.10.1931).

Görev süresinin ilk yılında gelişmeleri takip eden Tanrıöver, Romanya hakkında daha önce yazdığı ekonomik ve siyasi raporlar dışında, Mart ayında kaleme aldığı raporla, Romanya'nın siyasi yapısını değerlendirmiştir. Genel bir ifade ile Romanya siyasi yapısının istikrarsız olduğunu vurgulayan Tanrıöver, kral-hükümet-partiler arasındaki yapıyı iç politik gelişmeler açısından ele alarak Romanya'yı, "durgunluk" içerisinde nitelendirmiştir.³⁸

I. Dünya Savaşı antlaşmalarının tebdili konusunda özellikle de Macaristan'da ortaya çıkan revizyonist görüşler, Romanya'nın derin tesir altında kalmasına yol açmıştır. Gelişmeler üzerine Romanya gazetelerinde, "hudutların tashihinin harbi göze almakla ciddi surette mevzubahis" olabileceği türünde açıklamalara yer verilmiştir. Keza Romanya'da gerilen sınırlar, işlenen bir cinayet karşısında Romanya ve Yunanistan basınının karşı karşıya gelmesine ve Yunanistan'ın Bükreş Elçiliği önünde gösteri yapılmasına yol açmıştır. Yapılan gösteride Elçilik saldırı altında kalırken, rapora göre Rumen polis yetkilileri haberdar olmalarına rağmen geç müdahale etmiştir. Hamdullah Suphi Tanrıöver, Elçilik saldırısı sonrası Elçiliğe giderek Türk-Yunan ilişkilerinin paralelinde diplomatik bir ziyaret gerçekleştirerek Elçilik personeline destek vermiştir.³⁹

Tanrıöver'in 31 Aralık 1932 tarihli diğer bir raporunda ise Küçük Antant üyesi devletler arasında geçen olaylar, Romanya açısından ele alınmıştır. Macaristan ve Bulgaristan'ın revizyonist görüşleri karşısında; Romanya, Çekoslovakya ve Yugoslavya arasındaki ilişkileri değerlendiren raporda, "tadil" görüşlerine karşı her üç devletin de ortak bir düşünceye sahip olduğu kaydedilmiştir. Rapor, Macaristan-İtalya yakınlaşmasının Romanya'da olumlu karşılanmadığını kaydederken Çekoslovakya ve Yugoslavya'da ise Romanya kamuoyu nezdinde olduğu türde bir tepki meydana getirmediği ifade edilmiştir. Belgrad ve Bükreş arasında iktisadi bir anlaşmazlık olduğunu kaydeden Tanrıöver'e göre, "mali buhranın en korkunç derekelerine kadar düşmüş olan bu memleketler gündelik hayat kaygısı ile bunalmış bir vaziyette oldukları için yegâne yapabilecekleri şey birbirine dayanarak başkalarının zaferleri neticesinde elde ettikleri bugünkü hudutları tutmağa çalışmaktadır."⁴⁰ Hamdullah Suphi tarafından henüz 1932 yılında ortaya konan tespitler, Balkan Antantı öncesinde Romanya, Yugoslavya gibi

³⁸ BCA, 30-10-0-0 / 246-666-31 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 11.04.1932).

³⁹ BCA, 30-10-0-0 / 220-485-2 Dosya Ek: 400-3 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 04.01.1933).

⁴⁰ BCA, 30-10-0-0 / 220-485-10 Dosya Ek: 400-3 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 19.01.1933).

HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER'İN RAPORLARI DOĞRULTUSUNDA ROMANYA'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİ (1931-1944)

devletlerin endişe ve mevcut durumlarını ortaya koyan oldukça önemli analizler içermiştir.

1933 yılının Ocak ayında gönderilen raporda ise Tanrıöver'in Romanya Başbakanı Vaida ile görüşmesi ve iki ülke arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Başbakan, konuşmasında Romanya'daki mevcut siyasi yapıyı değerlendirdikten sonra Bükreş'in komşuları ile anlaşarak SSCB, Macaristan, Bulgaristan ve Türkiye ile samimi bir işbirliği siyaseti takip ederek Romanya'nın dış politikasını "garptan şarka doğru nakletmeğe mecbur ve muhtaç" olduğunu ifade etmiştir. Başbakan Türkiye'nin de iyi ilişkilere sahip olduğu SSCB ile anlaşmak konusunda kararlı olduğunu vurgulamıştır. Türkiye ile ilişkilere ayrı bir önem atfettiği görülen Başbakan, talep üzerine Türk muhacirlerin durumu ile Osmanlı Devleti'nin Romanya bankasına - Banki Generala a Tarii Romanesti- yatırdığı (1916-1918) paranın bakiyesi konusunda devreye girmiştir.⁴¹

Romanya ile ilgili siyasi gelişmeleri, kabine istifaları, muhalefet hareketleri gibi gelişmeleri yakından takip etmeyi sürdüren Tanrıöver⁴², İtalya-Macaristan yakınlaşmasının ortaya çıkardığı Yugoslavya-Romanya ilişkilerini analiz etmiştir. Edindiği bilgiler doğrultusunda İtalya ile Macaristan arasında Yugoslavya aleyhinde bir ittifak olduğunu ifade eden Tanrıöver, Yugoslavya kralının Romanya kralını ziyaret ettiğini bildirmiştir.⁴³ Bu süreçte İtalya endişesi karşısında yalnız kaldığı vehmine kapılan Romanya, Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek yönünde gayret göstermiştir. Romanya Kralı Karol tarafından 20 Mart 1933 tarihinde Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Ataşemiliter Binbaşı Naci Bey, öğlen yemeğine davet edilmişler ve Tanrıöver'in ifadesiyle Kral, veliaht dışında iki kişinin yer aldığı yemek oldukça samimi bir hava içerisinde geçmiştir. Yemek esnasında Türkçenin Rumence üzerindeki tesiri, müzik ve tarih ağırlıklı gerçekleşen konuşma,⁴⁴ Romanya'nın İtalya endişesi karşısında Türkiye ile yakın ilişkiler kurmak istediğini ortaya koyan bir emare olmuştur. Zira Tanrıöver daha önce 24 Şubat'ta da Krallık tarafından yemeğe davet edilmiş fakat ilk davet, Mart'ta gerçekleşen davetten daha resmi olmuştur.⁴⁵

⁴¹ BCA, 30-10-0-0 / 246-667-12 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 20.02.1933).

⁴² BCA, 30-10-0-0 / 246-667-13 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 20.02.1933).

⁴³ BCA, 30-10-0-0 / 251-695-12 Dosya Ek: 432 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 20.02.1933).

⁴⁴ BCA, 30-10-0-0 / 246-667-14 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 13.03.1933).

⁴⁵ BCA, 30-10-0-0 / 246-667-15 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 30.03.1933).

Tanrıöver, 20 Mart'taki yemek davetinin beklenilen aksine diğer devletleri kapsamadığını ifade etmiştir.⁴⁶

Yugoslav ve Rumen kralları arasında gerçekleşen görüşmeye rağmen Romanya ve Yugoslavya iç politik yapısının endişe verici bir hal alacağını yeniden ifade eden Tanrıöver, siyasi gelişmeler üzerine Romanya'daki komünizm hareketi ile ilgili kapsamlı bir rapor kaleme alarak "Romanya'da komünist hareketinin ne kadar etraflı bir program ve ne kadar iyi tanzim edilmiş bir teşkilâta malik olduğunu" ortaya koynuştur.⁴⁷ Nisan ayında, gerçekleşen Balkan toplantısı sonrasında Romanya Dışişleri Bakanı M. Titulescu, Balkan Birliği ile ilgili fikirlerini paylaşmış ve Türkiye ile Yunanistan'ın bir irade ortaya koymasıyla birliğin ortaya çıkacağını ifade etmiştir. Titulescu'nun fikirlerini dikkate alan Türkiye Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, Balkan birliği meselesinde Türkiye ve Yunanistan'ın "ön ayak olma fikrinin lüzumlu olduğu" vurgusunu değerlendirmek için konuyu Başbakanlıkla paylaşmışlardır.⁴⁸ 1933 yılı sona ermeden Tanrıöver bu kez Yugoslavya'nın Romanya Büyükelçisi Bosko Antiç tarafından ziyaret edilmiştir. Krala oldukça yakın birisi olarak zikredilen Antiç, Tanrıöver'e Yugoslavya Kralı Aleksandır'ın Mustafa Kemal Atatürk'ten sitayişle söz ettiği ifade ederek Kralın ayrıca Balkan birliği için Atatürk'ün öneminden ve İtalya tehlikesinden bahsettiğini anlatmıştır.⁴⁹

Romanya merkezli olmak üzere Balkanlar ve Avrupa'da meydana gelen siyasi gelişmeleri yakından takip eden Tanrıöver'in takip ettiği temel konular arasında Küçük İtilaf devletleri arasındaki yardımlaşma da yer almıştır. Tanrıöver, bir davet sırasında Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu ile görüşerek ona iki temel soru sormuştur. Tanrıöver, Titulescu'ya "İtalya ve Yugoslavya arasında bir harp tehdidü ettiği vakit Romanya askeri Yugoslavya'nın yardımına gidecek midir?" ve "Sovyetlerle Romanya arasında bir harp zuhur ettiği takdirde Çekoslovakya'nın ve Yugoslavya'nın Romanya ile beraber Rusya aleyhine hareket edeceğini tasavvur eder misiniz?" sorularını yöneltmiştir. Türkiye'nin Küçük İtilaf Meselesi, Romanya açısından iki temel konudur; İtalya meselesi karşısında ne yapılacağı ve Romanya SSCB'ye karşı savaştığında müttefiklerinin yardıma gelip gelmeyeceği. Türkiye, Balkan ittifakının gündemde olduğu bir zamanda Tanrıöver vasıtasıyla Romanya'nın İtalya ve SSCB karşısındaki tutumunu

⁴⁶ BCA, 30-10-0-0 / 246-667-14 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 13.03.1933).

⁴⁷ BCA, 30-10-0-0 / 246-667-17 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 24.04.1933).

⁴⁸ BCA, 30-10-0-0 / 226-524-3 Dosya Ek: 403 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 24.04.1933).

⁴⁹ BCA, 30-10-0-0 / 251-696-22 Dosya Ek: 432 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 25.11.1933).

HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER'İN RAPORLARI DOĞRULTUSUNDA ROMANYA'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİ (1931-1944)

öğrenmek istemiştir. Tanrıöver'e göre, "üç devletin endişe merkezleri, hususî maksatları, tehlike cepheleri bu kadar başka başka olunca bu ittifakın bir harp tehlikesi halinde kıymetinden şüphe etmeğe mahal vardır." Kişisel gözlemleri neticesinde ve sorduğu sorular ekseninde, ittifak üyelerinin birbirine yardım etmeyeceğini düşünen Tanrıöver, ancak Polonya'nın ittifaka girmesi ile ittifakın hüviyetinin değişeceğini düşünmüştür.⁵⁰

Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Küçük İtilaf devletlerinin toplantılarını ve aldıkları kararları, Avrupa siyasetinin emniyeti noktasında değerlendirmiştir. Tanrıöver, 1933 yılında Prag'da gerçekleşen toplantı sonrasında Fransa'nın Milletler Cemiyeti'nin 10., 16. ve 19. maddelerine dayanarak taahhütte bulunması karşısında Küçük İtilaf'ın dikkate layık bir konum aldığından bahsetmiştir. Fransa, kurduğu ittifak sistemiyle Çekoslovakya'nın Almanya'ya; Yugoslavya'nın ise İtalya'ya karşı yalnız olmadığını ortaya koymuştur. Tanrıöver'e göre Romanya ise mevcut durumda güney sınırları açısından emniyettedir, fakat aynı durum kuzey sınırları -SSCB- için geçerli değildir. Buna rağmen Romanya, SSCB ile ilişkilerin gelişeceğini Küçük İtilaf'ın SSCB ile anlaşacağını ummuştur. Ayrıca Titulescu'nun gerçekleştirdiği Ankara ziyareti Bükreş'te, 'Romanya'nın SSCB ile yaşadığı problemi Türkiye ile yakın ilişkiler kurmak sayesinde aşacağı' şeklinde yorumlanmıştır.⁵¹

Romanya ile ilişkilerini ikili münasebetler temelinde ve Balkan gelişmeleri ekseninde değerlendiren Türkiye'nin ortaya çıkan tehlikelere karşı, Romanya ve SSCB arasındaki münasebetlerin yeniden düzelmesini istediği görülmüştür. Türkiye, Romanya'nın SSCB ile ilişkilerini düzeltmesi dışında ayrıca Bulgaristan'ın Pakta dahil olması için devreye girmesini arzu etmiştir. Tanrıöver'in Romanya Dışişleri Bakanı ile paylaştığı görüşler neticesinde Bakan, antant vücuda geldikten sonra Bulgaristan'ın antanta girmek için koşturacağını ifade etmiştir. Balkan ittifakı için Romanya Dışişleri Bakanı, "bir dost sıfatı ile Ankara'ya gelip imza atmaya âmade" olduğunu ifade etmiştir.⁵² Romanya'nın iç siyasi belirsizliğinin Türkiye-Romanya ilişkilerini çok fazla etkilemediği görülmüştür. Romanya'da yaşanan son kabine buhranına rağmen -Duca sonrası- hükümet kuran Tataresku, Tanrıöver'e cinayete kurban giden başbakan Duca'nın siyasetini devam ettireceğini ve ilk fırsatta Türkiye'ye giderek Atatürk'ü ziyaret

⁵⁰ BCA, 30-10-0-0 / 246-667-16 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 24.04.1933).

⁵¹ BCA, 30-10-0-0 / 226-525-14 Dosya Ek: 403 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 15.12.1933).

⁵² BCA, 30-10-0-0 / 247-668-3 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 31.01.1934).

edeceğini ifade etmiştir. Tanrıöver’le görüşmesi sırasında sıklıkla Türkiye’den dost olarak bahseden Tataresku, mevcut yapı içerisinde Balkan ittifakı konusunda Türkiye ile işbirliğine devam edeceğinin işaretini vermiştir.⁵³

Türk dış politikası açısından ufukta görülen pek de parlak sayılmayacak gelişmeler karşısında, bölgesel ittifak girişimleri çok önemli bir hal almıştır. Türkiye, Balkanlarda Balkan Antantı’nın imzası sonrası işbirliği içerisine girdiği devletlerin iç politik gelişmelerinin mevcut ittifaka zarar verip vermeyeceğini oldukça önemsemiştir. Bu doğrultuda Tataresku’nun yaşanan yeni bir kabine buhranı sonrasında Rumen dış politikasında değişiklik olup olmayacağı hakkındaki beyanati, Türkiye için devreye girilmesi gereken bir konu olmuştur. Tataresku’nun beyanatında Fransa ve Küçük İtilaf dostluğundan bahsetmesi, buna karşın Balkan Antantı’ndan bahsetmemesi, Ankara’nın Tanrıöver aracılığıyla konuyu diplomatik bir dille irdelemesine neden olmuştur. Ankara’nın endişelerini hissettirmek istemeyen Tanrıöver’e, Tataresku’nun verdiği cevap; Romanya için Balkan Antantı’na verilen önemin her gün arttığı yönünde olmuştur. Başbakan Tataresku, gerek Türkiye gerekse Atatürk için hisleri ve kanaatlerinin “yeni bir izaha muhtaç olmayacak kadar derin” olduğunu söylemiştir. Romanya için Türkiye’nin önemini takviye eden Başbakan Tataresku, münasebetleri Türk-Romen arşivlerinde saklı kalacak siyasi ve resmi vesika halinden çıkartıp Türk ve Rumen milletlerinin kalbine sindirmekten bahsetmiştir.⁵⁴

Balkan Antantı’nın imzalanması sonrasında Türkiye-Romanya siyasi ilişkileri mevcut antlaşma doğrultusunda sorunsuz bir biçimde ilerlemiştir. Fakat Türkiye mevcut siyasi yapıyı bozabilecek kabine buhranı ve -Demir Muhafızlar gibi- gençlik hareketleri meselesinde, Elçilik nezdinde devreye girerek gelişmelerin Türk-Rumen ve Balkan Antantı konularına olumsuz bir biçimde etki edip etmeyeceğini sorgulamıştır. 1936 yılında Dışişleri Bakanı Titulescu’nun istifası keza ‘müfrit gençlik hareketleri’ bu çerçevede dikkatle takip edilen konuların başında gelmiştir.⁵⁵ Türkiye’nin oldukça önem verdiği Balkan Antantı meselesi, 1936 yılı sona ererken ilgili devletler arasında askeri mukavelename ile takviye edilmiştir.⁵⁶ Romanya-Türkiye ilişkileri 1937

⁵³ BCA, 30-10-0-0 / 247-668-2 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 31.01.1934).

⁵⁴ BCA, 30-10-0-0 / 247-668-9 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 10.10.1934).

⁵⁵ BCA, 30-10-0-0 / 247-669-6 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 12.09.1936).

⁵⁶ Türkiye, Romanya, Yugoslavya arasında akdedilen Üçlü Askeri Mukavelename 11.02.1937 tarihinde onanmıştır. Türkiye, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan arasında akdedilen Dörtlü Askeri Mukavelename 11.04.1937 tarihinde onanmıştır; BCA, 30-18-1-2 / 69-83-18 (Kararlar

HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER'İN RAPORLARI DOĞRULTUSUNDA ROMANYA'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİ (1931-1944)

yılına gelindiğinde Romanya Dışişleri Bakanı Viktor Antonesko ve Başbakan G. Tatresku'nu ayrı ayrı Türkiye ziyaretleri ile taçlandırılmıştır.⁵⁷ II. Dünya Savaşı başlamadan önce Türkiye'ye son ziyaret Romanya Dışişleri Bakanı Gafenko tarafından gerçekleştirilmiştir.⁵⁸

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Türkiye-Romanya siyasi ilişkilerine dair raporlarının 1937 yılından sonra kahir ekseriyetiyle Romanya iç politikası ile ilgili konulara hasredildiği görülmüştür.⁵⁹ Romanya'nın II. Dünya Savaşı başladıktan sonra 23 Kasım 1940'ta Almanya tarafından zorla Üçlü Pakt'a alınmasıyla⁶⁰, Türkiye-Romanya ilişkilerinde değişim gözlenmiştir. Tanrıöver'in son yazısı, Romanya'nın Almanya tarafından Üçlü Pakta dâhil edilip, işgal edilmesine göz yumulmasından önce hazırlanmıştır. 8 Ekim 1940 tarihinde gönderilen telgrafta, Balkan Antantı hakkında Romanya'nın görüşü değerlendirilmiştir. Dışişleri Bakanlığı özellikle Romanya'da artan Alman nüfuzu karşısında Romanya'nın Balkan Antantı'na karşı bakışını öğrenmek istemiştir. Tanrıöver'in Romanya Dışişleri Bakanına sorduğu soruya Bakan, Antantın Balkan ülkelerine "hizmet ettiğine kani olduğunu" ifade etmiştir. Bakan aynı zamanda Romanya'nın realist ve "küçük devlet politikası" takip ettiğini de belirtmiştir.⁶¹

Almanların petrol bölgeleri başta olmak üzere Romanya üzerinde kurdukları tahakküm, Türkiye-Romanya ilişkilerini önceki döneme göre oldukça etkilemiştir. II. Dünya Savaşı öncesinde Balkan Antantı, İtalya yayılcılığı gibi ortak endişeler karşısında yoğun bir siyasi çalışma tablosu ortaya koyan Romanya Büyükelçiliği, 1940 yılından sonra yaşanan gelişmelerle bağlantılı olarak daha ziyade iki ülke arasında resmi diplomatik ilişkileri sürdüren bir mevkide olmuştur.

Daire Başkanlığı, 22.10.1936); BCA, 30-18-1-2 / 72-11-6 (Kararlar Daire Başkanlığı, 11.02.1937); BCA, 30-18-1-2 / 73-21-16 (Kararlar Daire Başkanlığı, 10.04.1937).

⁵⁷ BCA, 30-10-0-0 / 200-367-15 Dosya Ek: 239 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 13.03.1937); BCA, 30-10-0-0 / 200-368-6 Dosya Ek: 239 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 25.10.1937).

⁵⁸ BCA, 30-10-0-0 / 247-669-8 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 22.02.1938); BCA, 30-18-1-2 / 87-68-12 Dosya Ek: 109-114 (Kararlar Daire Başkanlığı, 15.07.1939).

⁵⁹ BCA, 30-10-0-0 / 247-669-9 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 24.03.1938).

⁶⁰ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000, s. 603.

⁶¹ BCA, 30-1-0-0 / 60-367-16 Dosya Ek: E4 (Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü 08.10.1940).

2.2 Romanya Türkleri ve Göç Meselesi

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Bükreş Elçiliği yıllarında, raporlarında Türkiye-Romanya münasebetlerinde yer açtığı konuların başında Romanya'daki Türk azınlık meselesi yer almıştır. Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra iki ülke arasında görüşülen konulardan olan Türkler meselesi, Tanrıöver'in Elçilik dönemini de içerisine alarak uzun bir dönem boyunca Türkiye-Romanya ilişkilerini belirleyen önemli bir etken olmuştur. İki ülkenin siyasi görüşleri ve aldıkları kararlar, azınlık meselesi ve göç sürecini etkilemiştir. Süreç ilerledikçe artmaya devam eden göç hareketleri iki ülke arasında, ancak 1936 yılında göçleri düzenleyen Göç Mukavelenesi'nin imzalanması ile giderilebilmiştir.⁶²

Uzun yıllar Türk Ocakları'nın başkanlığını yapan Hamdullah Suphi Tanrıöver, Elçiliği sırasında Romanya'daki Türklerle yakından ilgilenmiştir. Vefatı sonrasında İbrahim Kafesoğlu tarafından kaleme alınan yazıda, Tanrıöver'in Romanya'da Türklerle ilgili nasıl bir politika takip ettiği şu şekilde ifade edilmiştir;

*Türk Ocağı'nın ana görüş olarak benimsediği dünya Türklüğünü bütün hâlinde mütalâa etmek fikrini ömrünün sonuna kadar muhafaza etmişti. 1932'de Türk Ocaklarının Halkevlerine çevrilmesinden sonra dahi bu fikirden dönmemiş, bir diplomat olarak vazife aldığı komşu ülkelerdeki Türk azınlığı ile yakından meşgul olmuş, Balkan memleketlerinde yaşayan Türklerin, Cumhuriyet Hükümeti adına, gerçek koruyuculuğunu yapmıştı. Hamdullah Suphi'nin şahsında kendilerini daima Türk Devletinin himayesinde hisseden bu Türklerden başka, Türkiye'ye gelen dış Türk grupları da onu, başları sıkıldığı her an teklifsizce müracaat edebilecekleri bir hâmi saymışlardır.*⁶³

Romanya'daki Türklerin koruyuculuğunu üstlenen Tanrıöver'in dikkat çeken ilk faaliyeti, Türk Şehitliğini tamir ettirmesi olmuştur. I. Dünya Savaşı'ndan kalan Bükreş'teki Türk Şehitliği, 1931 yılı bütçesinden tamir ettirilmiş, fakat tamirat için verilen 2.000 lira yeterli olmayınca ek olarak bir 2.000 lira daha gerekmiştir. Tanrıöver, Türk Şehitliğinin muadili olan

⁶² Ömer Metin, "Romanya-Türkiye İlişkilerinde Göç Perspektifi (1923-1936)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 15/30, 2019, s. 310-311.

⁶³ İbrahim Kafesoğlu, "Kaybettiğimiz Değer ve Hazin Bir Gerçek", *Türk Kültürü*, 45, 1966, s. 745-746.

HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER'İN RAPORLARI DOĞRULTUSUNDA ROMANYA'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİ (1931-1944)

mezarlıklar gibi olması, hak ettiği saygıyı görmesi için 2.000 liralık tahsisatın sağlanması için devreye girmiştir.⁶⁴

1932 yılından itibaren Tanrıöver'in göç konusu ile ilgilendiği görülmüştür. Henüz Ankara'da olduğu dönemde Tanrıöver'e, Romanya Türklerinin Türkiye'ye göçü konusunda mümkün mertebe muhaceretin önüne geçilmesi yönünde direktif verilmiştir. 26 Mayıs 1932 tarihli raporunda Tanrıöver aldığı direktife karşı, gördükleri ve duydukları karşısında Türklerin ne pahasına olursa olsun göçmek istediklerini bildirmiştir. Tanrıöver, 200 bine yakın Türkün muhacereti karşısında Romanya'nın Türklerin yerine kendi muhacirlerini getireceğini kaydetmiştir. Romanya'da Türklerin durumu bir devlet politikası olarak azınlık-çoğunluk meselesi halinde sistemli bir politika olarak ele alınmıştır. Tanrıöver, henüz göç olaylarının istenmeyen bir durum ortaya çıkarmadan Ankara'ya, Romanya hükümet yetkilileri ile Türklerin emlak ve mallarının karşılığının alınması yönünde müzakereye girilmesini teklif etmiştir. Türklerin mallarının karşılığında, nakit para veya petrol, doğalgaz, kereste gibi malzemelerin alınabileceğini ifade eden Tanrıöver, zaman geçtikçe Türklerin mukavemetinin azalmakta olduğunu vurgulamıştır. Türklerin sonbahardan sonra (1932) Türkiye'ye göç etmek üzere harekete geçtiklerinde tüm mallarını kaçar gibi terk edeceklerini ya da pasaport almak üzere rüşvet şeklinde tüm mallarını kaybedecekleri tespitinde bulunmuştur. Tanrıöver, Türkiye'nin resmi olarak Romanya ile anlaşmak üzere harekete geçmesini tavsiye etmiştir. Tanrıöver'in tahriratını değerlendiren İçişleri Bakanlığı, Romanyalı Türklerin Türkiye'ye gelmelerinin Türkiye siyasetinin başlıca amaçlarından olmakla birlikte, 1929 Buhranı sebebiyle bütçenin yetersizliği sevk, mesken inşası, iaşe masraflarının teminine imkân vermediğini ifade etmiştir. İçişleri Bakanlığı Tanrıöver'in kaydettiği Romanya ile göç meselesinde müzakere edilmesi fikrini ise uygun bulmuştur.⁶⁵

Türkiye'ye ne pahasına olursa olsun göçmek üzere her şeylerini ellerinden çıkarıp yola dökülmelerinin ortaya çıkardığı tehlikeleri bertaraf etmek üzere Dışişleri Bakanlığı, Romanya Elçisi Tanrıöver'e Romanya hükümeti nezdinde dostane teşebbüslerde bulunması için talimat vermiştir. Tanrıöver, gönderdiği 12 Aralık 1932 tarihli tahriratta Romanya Başbakanı İliu Maniu'yu ve ondan sonra da İçişleri Bakanı Michaleche'i ziyaret ettiğini kaydetmiştir. Türklerin durumunu Başbakana anlatan Tanrıöver'e Başbakan

⁶⁴ BCA, 30-10-0-0 / 193-325-5 Dosya Ek: 231 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 18.12.1933).

⁶⁵ BCA, 30-10-0-0 / 116-809-3 Dosya Ek: 97 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 11.07.1932).

Naniu, Türk muhaceretine engel olmak için ne kadar tedbir varsa hepsini kullanacağını ifade etmiştir. Tanrıöver'i, Romanya İçişleri Bakanına yönlendiren Başbakan Maniu konuyla ilgili gerekli bilgileri de iletmıştır. Bakan Michalache ise Tanrıöver'le gerçekleştirdiği görüşme sırasında Türklerin meskûn olduğu üç bölgenin valileri ile görüşerek Türk evlerine yerleştirilen Rumen göçmenlerin çıkartılması direktifini vermiştir. Bakan Michalache Tanrıöver'e, "Türk ahaliyi mutlak tutmak fikrinde" olduğunu ifade etmiş ve Türkiye-Romanya arasında "ufak bir ihtilaf mevzuu peyda olmamasını", "samimi emeli" olarak nitelendirmiştir. Tanrıöver'e göre Romanya, Türk muhacereti konusunda Türkiye'yi memnun etmek istemektedir.⁶⁶ Fakat istenilen gelişmeler, Romanya'nın istikrarsız siyasi yapısından dolayı pek mümkün olmamıştır. Tanrıöver, Romanya Hükümeti yetkilileri nezdinde gerçekleştirdiği görüşmelerden kısa bir süre sonra değişen Hükümetle yeni bir görüşme daha gerçekleştirmiştir. Tanrıöver, Romanya Başbakanı Vaida ile gerçekleştirdiği görüşmede "Türk ekalliyetinin maruz kaldığı ağır müşkilat karşısında" Başbakandan yardım istemiştir. Başbakan siyasi ilişkilerin de tesiriyle Türklerin göç etmesine sebep olan nedenlerin ortadan kaldırılmasına çalışacağını ifade etmiştir.⁶⁷ Fakat 1933 yılı boyunca Türkiye; Romanya, Yugoslavya ve Bulgaristan'dan sürekli bir biçimde akın halinde gelen Türklere vatandaşlık vermiştir.

Sistemsiz göç meselesinin tüm Balkanları kapsayan ciddi bir mesele haline gelmesi karşısında 1934 yılında Türkiye'nin Balkan ülkeleri Büyükelçileri, Başbakan İsmet İnönü'nün riyasetinde toplanarak Türklerin durumuyla ilgili görüşme gerçekleştirmişlerdir. Yapılan görüşmeler neticesinde ortaya muhaceret lehine bir karar çıkmıştır.⁶⁸ Her ne kadar göç kararı alınmış olsa da mevcut arazilerinde kalmak üzere karar verenlerin, haklarının korunması için çalışmalar aralıksız bir biçimde sürdürülmüştür. Mart 1934'te Tanrıöver, Romanya'nın Silistre Valisi Dr. Taşku Poçura ile Türklerin durumlarının ıslahı hususunda iki kez görüşmüştür. İkinci görüşmede "Türklerin ızdırabına sebep" olan bazı hususların ıslah edilmeye başlandığı bildirilmiştir. Tanrıöver'in Türklerle ilgili dikkat çektiği ve düzeltilen hususlardan bazıları şu şekildedir; Türklerin angarya olarak Romanya askerleri için temin ettiği su ihtiyacı, askerler tarafından sağlanacaktır; karakollarda zorunlu taşıma için arabalarıyla hazır tutulan Türklerin nöbet beklemesi yerine liste yapılarak ancak iki ayda bir sıranın

⁶⁶ BCA, 30-10-0-0 / 246-667-10 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 24.01.1933).

⁶⁷ BCA, 30-10-0-0 / 246-667-12 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 20.02.1933).

⁶⁸ BCA, 30-10-0-0 / 116-810-13 Dosya Ek: 97 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 31.01.1936).

HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER'İN RAPORLARI DOĞRULTUSUNDA ROMANYA'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİ (1931-1944)

gelmesi temin edilmiştir; askerin bedelsiz aldığı yiyeceklerin bedelinin alınması kararı alınmıştır; Silistre'de bulunan ve sayıları yetersiz olan 42 Türkçe öğretmene ek olarak 30 kadro daha temin edilmiştir; cami hatiplerinin maaşlarına zam yapılması görüşülmüştür; cami ihtiyaçları için ayrılan ödenekle ilgili düzenleme yapılması istenmiştir; göç edecek Türklerin evlerinin satışını yapıp yapmadıklarının yerinde tetkik edilmesi kararına varılmıştır.⁶⁹

Türklerin ihtiyacı ile yakından alakadar olan Tanrıöver, Romanyalı Türklerin dışında Bulgaristan'dan Romanya'ya kaçmak durumunda kalan Türklerle de ilgilenmiştir.⁷⁰ Göçmenlerin Türkiye'ye sevklerini sağlayan Tanrıöver, yetersiz kalan ödenek için ek ödenek istemiştir.⁷¹ Yalnızca bir ayda Romanya'dan gelip Türkiye'deki bir tek şehre -Elazığ'a- yerleştirilen göçmenlerin sayısı 2458 olarak tespit edilmiştir.⁷² Artan Türk göçü sebebiyle Tanrıöver, Aralık 1934'te devreye girerek Romanya Kralı ile görüşerek Türklerin maruz kaldıkları durumdan bahsetmiştir. Tanrıöver'in dikkat çektiği ilk problem istimlak kanununa aykırı olarak Türklerin arazilerinin suiistimal edilmesi olmuştur. Rumenlerin lehine olarak gerçekleştirilen iskân faaliyeti dolayısıyla Türk ailelerin evlerine Rumen ailelerin yerleştirildiği kaydedilmiştir. Türklerin karakollara yönelik yaptıkları angaryalardan bahsetmeyi ihmal etmeyen Tanrıöver, tetkik ettiği ve dikkatini çeken tüm hususları Kralla paylaşarak Türklerin yaşadıkları sıkıntılara çözüm bulmak istemiştir. Kralın Tanrıöver'e ve konuya yaklaşımının Türkiye-Romanya siyasi ilişkileri ile oldukça alakalı olduğu görülmüştür.⁷³ Türklerin Romanya'da yaşadığı zorluklar dışında Tanrıöver, eğitim konusuna da ayrı bir bahis açmıştır. Tanrıöver, Romanya Milli Eğitim Bakanı ile görüşme sağlayarak, Romanya'daki Türklerin kitap, öğretmen ihtiyacı ile kültür sahasında lüzumu görülen ıslahatlardan bahsetmiştir.⁷⁴

Zaman içerisinde Tanrıöver'in Elçilik çalışmaları büyük oranda yaşanan göç dalgası sebebiyle, muhacir Türkler meselesine kaymıştır. Özellikle 1934 yılında göç sırasında yaşanan aksaklıklardan memnun kalmayan Tanrıöver, göç meselesinin bir esasa bağlanması için bir layiha kaleme alarak Türkiye'ye kaç muhacirin kabul edileceği, Türkiye'de nereye

⁶⁹ BCA, 30-10-0-0 / 247-668-6 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 09.04.1934).

⁷⁰ BCA, 30-10-0-0 / 242-634-22 Dosya Ek: 426 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 19.08.1934).

⁷¹ BCA, 30-10-0-0 / 242-635-16 Dosya Ek: 426 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 13.09.1934).

⁷² BCA, 30-10-0-0 / 116-810-7 Dosya Ek: 97 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 09.01.1935).

⁷³ BCA, 30-10-0-0 / 247-668-13 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 22.01.1935).

⁷⁴ BCA, 30-10-0-0 / 247-668-14 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 22.01.1935).

yerleşecekleri, nakil vasıtası olarak kullanılan vapurların ve sefer zamanlarının iyileştirilmesi, muhacir Türklerin sahip oldukları paraların liraya tebdili konularını esasa bağlamak üzere ilgili bakanlıkların hangi sahalarda devreye gireceğini ortaya koymuştur.⁷⁵

Göç işini bir düzene bağlamaya çalışan Tanrıöver, esasen mevcut göçü ortaya çıkartan sebeplerin izalesi için Romanya hükümeti nezdinde devreye girmiştir. Romanya Başbakanı, Ziraat Bakanı, İçişleri Bakanı ile bir toplantıya katılan Tanrıöver, toplantı sırasında Türklerin göçüne sebep olan nedenleri ve suiistimalleri anlatmıştır. Rumen yetkilileri büsbütün gücendirmek istemeyen Tanrıöver, Romanya dışındaki ülkelerde yaşayan Türklere yapılan müşkülâtlar karşısında Türkiye'nin resmi kanallar ve basın aracılığıyla da kamuoyu vasıtasıyla devreye girerek tepki gösterdiğini ifade etmiştir. Tanrıöver, Romanya'nın Türkiye için öneminden, tutumundan bahsetmiş ve Romanyalı Türkler için ıslahat yapılmaya gayret gösterilmesi sebebiyle, aynı tepkinin Romanya'ya yöneltilmediğini diplomatik bir dille izah etmiştir. Toplantı sırasında hatiplik yönünü öne çıkartan Tanrıöver, Türklerin Romanya'da –Dobruca ve Deliorman- takriben bin senedir yaşadıklarını ve göç işlerinin kolaylaştırılması halinde Romanya'dan şükran hissi ile ayrılacaklarını ifade etmiştir. Alman, Bulgar, Macar, Yahudilerin aksine milli bir gaye ile hareket etmeyen Türklerin sakin ve Romanya'ya sadık olduğundan bahsetmiş ve Türklerin etnik-siyasi bir teşkilata sahip olmaması sebebiyle Romanya nezdinde makbul olduklarını kaydetmiştir. Tanrıöver, Türkleri “soyulan, istismar edilen, sessiz, müdafaasız bir müstemleke ahalisi” olarak -ve Türklere yaptırılan angarya sebebiyle- Afrika zencileri gibi betimlemiştir. Türklerin diğer azınlıkların aksine Romanya devleti ile uyduğuna ama bunun aksine bölgeye Bulgar azınlığın yerleşmesi karşısında, Romanya'nın Bulgar tehlikesi ile karşılaşacağı değerlendirmesinde bulunmuştur. Türklerin göçü esnasında maruz kaldıkları sıkıntıları bertaraf etmek ve daha az ziyanla Romanya'dan ayrılmaları için birtakım öneriler getirmiştir. Önerilere olumlu bakan Romanya hükümetine rağmen Tanrıöver, Romanya'da kararla icra arasındaki mesafenin çok geniş olduğu tespitinden hareketle beklentisini düşük tutmuş, fakat yine de çalışmaya devam edeceğini ifade etmiştir.⁷⁶

⁷⁵ BCA, 30-10-0-0 / 81-531-4 Dosya Ek: 81 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 17.02.1935).

⁷⁶ BCA, 30-10-0-0 / 247-668-16 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 28.02.1935); BCA, 30-10-0-0 / 247-668-17 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 21.04.1935).

HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER'İN RAPORLARI DOĞRULTUSUNDA ROMANYA'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİ (1931-1944)

Göçlerle ilgili olarak, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in girişimleri dışında bizzat Başbakan İsmet İnönü de devreye girmiştir. Yapılan girişimler neticesinde 1935 yılında Tanrıöver tarafından kaleme alınan başka bir raporda Türk muhacereti konusunda somut bir düzelme olduğu bildirilmiştir. Tanrıöver, Romanya hükümetinin girişimi; mevsimin kışa dönmekte oluşu; kolluk kuvvetlerinin aldığı tedbirler karşısında Türkiye'nin beklediği rakamdan daha fazla göçmenin gelmeyeceğini düşünmesine yol açmıştır. Keza Bükreş'teki Türk Şehitliği de Türkiye'yi temsil eder bir hale getirilmiştir. Bunun dışında eğitim konusunda yapılan girişimlerde olumlu bir netice ortaya çıkartmıştır.⁷⁷

1935 yılında yaşanan gelişmelere karşı Türklerin karşı karşıya kaldığı güç durum 1936 yılında da sürmüştür. Gelişmelerin istenilen çözümü üretmemesi, Türkiye'nin hükümet düzeyinde Romanya ile iletişime geçmesini gerektirmiştir. Sürecin özellikle basında yer alması meselenin kamuoyu ve devlet yetkilileri nezdinde farklı bir surette yorumlanmasına yol açmıştır. Tanrıöver'e, Romanya Dışişleri Bakanı Titulesco'ya takdim edilmek üzere gönderilen mektup, Tanrıöver tarafından ele alınarak bir rapor şeklinde Ankara'ya gönderilmiştir. Tanrıöver'e göre, mektup dört temel mesele üzerinde durmaktadır: Bunlar göç meselesinin hükümetler düzeyinde yapılacak müzakere neticesinde başlaması; Türkiye'nin habersiz ve hazırlıksız bir göçmen dalgası karşısında kalmış olması; göç dalgasının gayretkeşlik sebebiyle başladığı; Romanya'nın göç sürecini durdurmak için etkili tedbirler alması. Dört görüşe karşı, cevap veren Tanrıöver'e göre iki devlet arasında göçün müzakerelerden sonra başlayacağı kesin değildir. Zira Yugoslavya, Bulgaristan, Yunanistan göçleri anlaşma beklemeden gerçekleşmiştir. Tanrıöver'e göre yürütülen müzakerelerin neticesi, göçü engelleyecek bir güce sahip değildir. İkinci olarak ise Türkiye'nin habersiz ve hazırlıksız olduğu konusunu, gönderdiği belge ile ele alan Tanrıöver, yetkililerin habersiz olmadıklarını ortaya koymuştur. Üçüncü olarak "Fazla gayretkeşlik" kelimeleri üzerinde duran Tanrıöver, Trakya Umumi Müfettişliğinin 50 bin muhacir istemesine rağmen mevcut hazırlığın bu göç dalgasını karşılayamayacağını düşünerek rakamın 15-20 bin kişi olmasını sağladığını ifade etmiştir. Dördüncü noktaya da açıklık getiren Tanrıöver, Romanya hükümetinin son iki yılda aldığı önlemlerin tamamen Büyükelçiliğin talebi neticesinde alındığını ve sorumluluğu açısından süreçle ilgili olarak hiçbir ihmale yer vermediğini kaydetmiştir. Tanrıöver'in Romanyalı Türklerin karşı karşıya kaldığı istenmeyen durum karşısında,

⁷⁷ BCA, 30-10-0-0 / 116-810-11 Dosya Ek: 97 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 21.11.1935).

Başbakanı bilgilendirmek üzere hazırladığı raporda verdiği cevaplar ve raporun sonunda yazdığı, “İztırabı tahmin buyuracağınızdan çok daha fazla olan bir vazife” tanımlaması, süreçle ilgili olarak yaşanan olumsuz durumla ilgili olarak kendisini mesul tuttuğunu göstermektedir.⁷⁸

21 Nisan 1936 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile Türkiye'nin Romanya Elçisi Tanrıöver'e, Romanya Hükümeti ile Türkiye arasında muhacirlerin göçüyle ilgili olarak tetkik ve tadil edilen projenin teklif ve imzası için yetki verilmiştir.⁷⁹ İki ülke yetkilileri arasında yapılan yapıcı müzakereler sonucunda 4 Eylül 1936'da Türkiye ile Romanya Arasında “Münakid Dobruca'daki Türk Ahalinin Muhaceretini Tanzim Eden Mukavelename” imzalanmıştır. Sözleşme ile Silistre, Kaliakra, Köstence ve Tulça eyaletlerinde oturan Müslüman Türklerin antlaşmadan istifade etmesi kararlaştırılmıştır. Beş sene içerisinde tamamlanması planlanan göçün, Tanrıöver'in sıklıkla şikâyet ettiği Türklerin mağdur olduğu mal ve mülklerini de kapsadığı görülmüştür.⁸⁰

Tanrıöver'in Elçilik görevi süresince Türkiye-Romanya arasında önemli bir mesele olan muhaceret meselesi, büyük bir oranda 1936 mukavelenamesiyle sona ermiştir. 1936 yılından sonraki gelişmelere baktığımızda ise Ankara'nın Türkiye'den mukavelenameye nezaret etmek üzere avukat, milletvekili gönderdiği görülmüştür.⁸¹ Romanyalı Türklerin hicreti sonrasında, yapılan mukavele gereği Romanya Hükümeti emlak bedellerini ödemiştir. Yalnızca 1938 yılında, Türkiye'ye 1937 yılında gelen göçmenlere sözleşme gereğince 16.805.892 ley ödenmiştir.⁸² 1942 yılında ise meblağın 25 milyon leye ulaştığı görülmüştür.⁸³

II. Dünya Savaşı başlayana kadar Türkiye'nin ve Romanya Elçiliğinin temel olarak ilgilendiği konu, Türklerin mağdur olmasına engel teşkil edecek şekilde göçlere -mukavelename öncesinde olduğu gibi- nezaret etmek olmuştur. II. Dünya Savaşı başladıktan sonra ise muhacir meselesine iki noktada temas edilmiştir. İlk temas edilen konu Türklerin Romanya'dan

⁷⁸ BCA, 30-10-0-0 / 116-810-13 Dosya Ek: 97 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 31.01.1936).

⁷⁹ BCA, 30-18-1-2 / 64-31-8 Dosya Ek: 97-124 (Kararlar Daire Başkanlığı, 21.04.1936).

⁸⁰ Ömer, *a.g.m.*, s. 327.

⁸¹ BCA, 30-18-1-2 / 77-68-6 Dosya Ek: 238-350 (Kararlar Daire Başkanlığı, 23.07.1937); BCA, 30-18-1-2 / 79-82-2 Dosya Ek: 238-365 (Kararlar Daire Başkanlığı, 28.09.1937); BCA, 30-18-1-2 / 83-55-20 Dosya Ek: 97-143 (Kararlar Daire Başkanlığı, 23.06.1938).

⁸² BCA, 30-10-0-0 / 123-880-2 Dosya Ek: 102 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 30.09.1938).

⁸³ BCA, 30-10-0-0 / 124-881-10 Dosya Ek: 102 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 11.04.1942).

HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER'İN RAPORLARI DOĞRULTUSUNDA ROMANYA'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİ (1931-1944)

ayrılırken mukavelename gereği sahip oldukları gayrimenkullerin bedeli ile ilgili olmuştur.⁸⁴ İkinci konu ise İslam cemaatine ve vakıflara ait olan mallar hakkında olmuştur. 1936 yılında mukavelename imzalanırken dördüncü maddede İslam cemaatine ve evkafa ait olan gayrimenkullerin tasfiyesi için ayrı bir anlaşmanın yapılması öngörülmüş, Dışişleri Bakanlığı bu doğrultuda daha önce Romanya'da muhaceret işiyle ilgilenen Tokat Milletvekili Nazım Poray'ın Bükreş'e gönderilmesini teklif etmiştir. Başbakanlık ise dönemin - savaş- şartları gereği Poray'ın gönderilmesine müsaade etmemiştir.⁸⁵ Göçmen meselesi Tanrıöver'in Elçilik ve Büyükelçilik yıllarında büyük bir oranda Romanya-Türkiye ilişkilerine etki eden bir husus olmaktan çıkmıştır. Onun Türklerin yaşadığı mağduriyetlerin giderilmesi yönünde ortaya koyduğu dikkat çekici gelişme, Türkiye-Romanya ikili ilişkilerinin müspet olmasıyla birlikte, Türkiye'nin istediği tarzda muhaceret meselesinin çözülmesini sağlamıştır.

II. Dünya Savaşı yıllarında da Türkiye'ye gitmek isteyen Türklerin olduğu görülmüştür. Fakat Türkiye, savaş şartlarını göz önünde tutarak göçe müsaade etmemiştir. Bu doğrultuda 1941 yılında yaşanan örnek olay II. Dünya Savaşı döneminde Türkiye'nin göç politikasının değiştiğini göstermektedir. Romanya'nın Ankara Elçiliğinden 15 Ocak 1941 tarihinde alınan bir notada 1936 Mukavelenamesi gereğince 235 Türkün Türkiye'ye göç etmek üzere müracaat ettikleri bildirilmiş, Dışişleri Bakanlığı ise ilgili kararın alınması için Başbakanlığa müracaat etmiştir. Göçmen alınması için gerekli iskân tahsisatı gerekmesi sebebiyle, Başbakanlık Müsteşarlığı "Bu günkü vaziyet dolayısıyla" Romanya'dan herhangi bir surette Türkiye'ye göçmen nakli ve kabulünün "şimdilik muvafık görülmediği"ni bildirmiştir.⁸⁶

2.3 Türkiye-Romanya İlişkilerinde Gagavuzlar Meselesi

Hristiyanlık dinin Ortodoksluk mezhebine bağlı olan Gagavuzların menşei hakkında oldukça farklı görüşler bulunmaktadır. Adil Dağıstan'a göre bu farklı görüşlere rağmen tarih boyunca Peçenek, Kıpçak ve Anadolu Selçuklu Türkleri ile karışan, hatta birleşen Gagavuzların etnik çekirdeğini Oğuzlar oluşturmaktadır. Karadeniz'in kuzeyinden batıya göç eden Gagavuzlar, 1065 yılında Tuna'yı geçerek buraya yerleşmişler ve sonra gelen

⁸⁴ BCA, 30-18-1-2 / 94-34-8 (Kararlar Daire Başkanlığı, 21.04.1941); BCA, 30-10-0-0 / 124-881-10 Dosya Ek: 102 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 11.04.1942).

⁸⁵ BCA, 30-10-0-0 / 191-308-16 Dosya Ek: 226 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 31.05.1940).

⁸⁶ BCA, 30-10-0-0 / 117-812-1 Dosya Ek: 97 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 04.02.1941).

Kıpçak ve Peçeneklerle kısmen karışmışlar ve daha sonra ise Bizans'ın etkisiyle Hristiyanlaşmışlardır.⁸⁷

Gagavuzları, tarihi Türk kavimleri olarak nitelendiren Hamdullah Suphi Tanrıöver'in,⁸⁸ Elçilik ve Büyükelçilik yıllarında Türkiye-Romanya ilişkilerinde diğer bir önemli konu olarak Gagavuzlar meselesini ele aldığı ve konu ile yakından ilgilendiği görülmüştür.⁸⁹ 18 Ocak 1932 tarihinde Gagavuz Türkleri hakkında Tanrıöver tarafından hazırlanan rapor oldukça önemli olmakla birlikte ilk rapor değildir.⁹⁰ Daha önce 1930 yılında Köstence Konsolosluğu tarafından 14 Ekim 1930 tarihinde Gagavuz Türkleri hakkında hazırlanmış etnografik bir rapor bulunmaktadır. Hazırlanan raporda ilk olarak Gagavuzların yaşadıkları coğrafya tespit edilmiştir. Romanya'da Besarabya ve Dobruca bölgeleri ile Bulgaristan'da Varna'da yer aldıkları kaydedilen Gagavuzların Türkçe konuştukları ve Ortodoks Hristiyan oldukları kaydedilmiştir. Rapor, ikinci olarak ise Gagavuzların tarihsel sürecini ele alarak Gagavuz isminin menşeyini, yapılan akademik çalışmalar doğrultusunda irdelemiştir. Gagavuz kelimesinin kökü kabul edilen "gaga"nın Got ve Sanskrit dillerinde soy bildiren bir ifade olduğu ifade edilmiştir. Gagavuzların Türkleşen Rumlar olduğu iddiasını reddeden raporda Türk oldukları –Oğuz veya Kuman Türklerinden oldukları- vurgulanmıştır. Raporda ayrıca Gagavuz nüfusu ile iktisadi ve eğitim durumlarına yer verilmiştir. Tanrıöver, ilk rapordan farklı olarak Gagavuz nüfusunun tümünün 200-250 bin arasında olduğunu ifade etmiştir. Tetkikleri neticesinde Müslüman Türklerin, Gagavuzların ahlak ve adet itibarıyla kendilerine benzediği ifadesini kullanırken Mankalya Camii imamının "bunlar bizim köylü amcalarıdır. Vaktile dinlerini vermişler, dillerini vermemişler" ifadesini kullanmıştır. Tanrıöver'in şahsi temasları ile elde ettiği kanaati ise şu şekilde olmuştur; "...eğer Türkler tarafından bunlara bir alâka gösterilir, mazileri kendilerine biraz izah olunur, onlara haklarında tetkikat yapmış olan müsteşriklerin Türk menşelerini gösterir malûmat biraz öğretilir ise, kendi ırkımızdan oldukları muhakkak görülen bu temiz, çalışkan, sağlam ve güzel halk Türklük camiasına her suretle bağlanacaktır." Tanrıöver, görüştüğü insanlardan ve Köstence Konsolosluğuna müracaatlarından Gagavuzların Anadolu'ya gitmek istediklerini ve Türkiye'ye ilgi duyduklarını ifade

⁸⁷ Adil Dağıstan, "Hamdullah Suphi'nin Romanya Büyükelçiliği ve Gagavuz Türkleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVIII, 2002, s. 820-821.

⁸⁸ Taha Toros Arşivi Dosya No: 42 Hamdullah Suphi, 001514644006.

⁸⁹ M. Şakir Ülkü taşır, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'e Ait Birkaç Hâtrâ", *Türk Kültürü*, 45, 1966, s. 804.

⁹⁰ BCA, 30-10-0-0 / 246-666-30 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 11.04.1932).

HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER'İN RAPORLARI DOĞRULTUSUNDA ROMANYA'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİ (1931-1944)

etmiştir. Raporun kalan kısmında Gagavuzların tarihinden, adetlerinden, dil yapısından bahsetmiş, din farklılıklarına rağmen ortak mücadele eden milletleri örnek verdikten sonra, Dışişleri Bakanlığının Müslüman Türkler hakkında olduğu gibi Hristiyan Türkler hakkındaki kararını beklediğini ifade etmiştir.⁹¹

Üçüncü bir rapor ise Varna Konsolosluğu tarafından 12 Mart 1932 tarihinde hazırlanmıştır. Raporda, Varna'da yaşayan Gagavuzların menşeleri, adetleri, ibadetleri, eğitim yapıları ile milliyet açısından meyilleri incelenmiştir. Son raporda daha sarih bir biçimde Gagavuzların "Bizanslara karşı koyan Oğuz sülâlesinden" oldukları vurgulanmıştır. Varna raporu genel olarak ilk raporla büyük bir oranda uzlaşmakla birlikte, raporun diğerlerinden ayrılan tarafı ise Varna Konsolosunun tetkiklerine yer vermesi olmuştur. Raporda Gagavuzların ahlakı, adetleri, dini taassupları gibi konular ele alınmıştır.⁹²

Hamdullah Suphi Tanrıöver, Balkan Antantı'nın imzalanmasından sonra Gagavuzlarla yoğun bir şekilde ilgilenmeye başlamıştır. Balkan Antantı'nı oluşturan şartların Türkiye ve Romanya arasında meydana getirdiği yakınlaşma, Tanrıöver'in oldukça önem verdiği Gagavuzlarla ilgili girişimlerde bulunmasına zemin teşkil etmiştir. Tanrıöver, Romanya'ya gittiği ilk andan itibaren Romanya hükümet temsilcileri ile olan temaslarında Hristiyan Türklerin azınlık olarak tanınması ve bunların oturduğu köy ve kasabalarda Türkçe eğitim yapılması ile ilgili taleplere bulunmuştur. 28 Kasım 1934 tarihinde kaleme aldığı tahriratta girişimlerinin kabul göreceğini bildirmiştir. Romanya'nın Türkçe eğitime müsaade edilmesi halinde hazır olabilmek üzere ilkokullar için ne kadar kitabın Türkiye tarafından temin edilebileceği, eğitim verecek öğretmenlerin seçilmesinin ve maaşlarının ödenmesinin mümkün olup olmayacağı Ankara'ya sorulmuştur.⁹³ Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ise Gagavuz meselesini bir devlet politikası addederek Başbakanlığa bir yazı ile başvurmuş ve bu konu hakkında alınacak kararın bildirilmesini istemiştir.⁹⁴

Tanrıöver, Kasım raporundan sonra 24 Aralık'ta ikinci bir rapor daha hazırlamıştır. 17 Aralık'ta Romanya Eğitim Bakanı Doktor M. Anjelesko'yu ziyaret eden Tanrıöver, Müslüman Türklerle ilgili görüştüğten sonra, ikinci

⁹¹ BCA, 30-10-0-0 / 246-666-30 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 11.04.1932).

⁹² BCA, 30-10-0-0 / 246-666-30 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 11.04.1932).

⁹³ BCA, 30-10-0-0 / 247-668-22 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 22.10.1935).

⁹⁴ BCA, 30-10-0-0 / 247-668-22 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 22.10.1935).

bir başlık olarak Gagavuz meselesini açmıştır. Hristiyan Türk olarak bahsettiği Gagavuzların ikamet ettiği Besarabya'ya gerçekleştirdiği son seyahatini anlatan Tanrıöver, bölge halkının tek ızdırabının ana dillerinin okullarında okutulmaması olduğunu kaydetmiştir. Bakan Anjelesko, Romanya'nın Hristiyan Türklerin ana dilde eğitim almalarında hiçbir sakınca görmediğini bildirdikten sonra tek sorunun kitap ve öğretmen olduğunu kaydetmiştir. Tanrıöver, öğretmen konusunu Müslüman Türklerden kolaylıkla halledebileceğini, kitapları ise Türkiye'den getirebileceğini söylemiştir. Görüşmenin ertesi gününde ise Romanya Eğitim Bakanlığından gönderilen bir telgrafla Gagavuzların ikamet ettiği bölgede yeni bir eğitim programı hazırlanması direktifinin verildiği bildirilmiştir. Tanrıöver, Ankara'ya Kasım ayındaki tahriratını yeniden hatırlatarak kitap gönderilmesi ve hocalara para yardımı yapılması talebini tekrarlamıştır.⁹⁵

Türkiye-Romanya ilişkilerinin paralelinde seyreden Tanrıöver'in girişimleri, bir sonraki eğitim döneminde istenilen neticenin alınmasına imkân vermiştir. Komrat, Çadır-Lunga ve Kavarna gimnazyumları ile Fraşeri-Suneci ve Rahmanaşıklar-Aşağı Mahalle ilkokullarında Türkçe eğitimin verileceği Romanya Kültür Bakanlığı tarafından Elçiliğe bildirilmiştir.⁹⁶ 11 Kasım 1935 tarihli başka bir raporda ise Tanrıöver, Hristiyan Türklerin mezkûr yerlerdeki okullarında Türk öğretmenlerin Türkçe eğitime başladığını kaydetmiştir. Kitap ihtiyacı ise Kültür Bakanlığı tarafından gönderilen iki bin kûsur kitabın Müslüman ve Hristiyan Türk okullarına gönderilmesi ile giderilmiştir. Bunların dışında raporda, yaşanan kıtlık nedeniyle sıkıntı çeken Gagavuzlara yapılacak küçük bir yardım neticesinde "Üç yüz bin kişilik bir kütleyi Anavatana bağlamanın" mümkün olduğu kaydedilmiştir.⁹⁷

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Gagavuzlarla ilgili çalışması, Türkiye'de karşılık bulmuştur. 1935 yılının yaz aylarında Balkanlarda bir araştırma gezisi gerçekleştiren Yaşar Nabi'nin Besarabya'da gördüğü ve tanıdığı Gagavuzlarla ilgili tespitleri, yazı dizisi halinde *Ulus* gazetesinde yayımlanmıştır. Gagavuzları Türk kamuoyuna tanıtmayı arzulayan yazı dizisinde, Türkiye'nin göç politikasının içerisine "Gök Oğuzlar" olarak ifade edilen Gagavuzların da yer alması telkin edilmiştir. Gagavuzların tanıtıldığı, etnik kökeninden ve adetlerinden bahsedilen yazı dizisi birkaç gün boyunca

⁹⁵ BCA, 30-10-0-0 / 247-668-14 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 22.01.1935).

⁹⁶ BCA, 30-10-0-0 / 247-668-22 Dosya Ek: 430 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 22.10.1935).

⁹⁷ BCA, 30-10-0-0 / 116-810-11 Dosya Ek: 97 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 21.11.1935).

HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER'İN RAPORLARI DOĞRULTUSUNDA ROMANYA'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİ (1931-1944)

sürmüştür.⁹⁸ Yayınlanmasından sonra yazılardan haberdar olan Madrid Elçisi Tevfik Kâmil [Koperler],⁹⁹ konuyla ilgili olarak görüşlerini kaleme alarak Başbakanlığa göndermiştir. *Ulus*'taki yazılardan ve radyoda Gagavuz müsamerelerinin yayınlandığını duyduktan sonra Türkiye'de Gagavuz meselesinde kapsamlı bir propagandaya girişilmiş olmasından dolayı, raporu kaleme aldığını kaydeden Koperler, Gagavuz meselesi konusunda “hatalı ve hatarlı” davranıldığı konusunda emin olduğunu vurgulamıştır. Koperler, Tanrıöver'in aksine Gagavuz meselesinin büyütülmesinden rahatsız olmuştur. İlmî araştırmalara dayanmayan söylemleri eleştiren Koperler, Türkiye'nin “Gagavuz Kolonisi” yapılmamasını istemiştir. Göçlerle birlikte milli birliği teessüs etmeye başlayan Türkiye'nin yeniden bir Ortodoks cemaati getirmekle “fitne surişi unsurları” biriktireceğini iddia etmiştir. Koperler, Hükümetten “dünün acı misallerinin” unutturulmasına engel olmasını istemiştir.¹⁰⁰

Tevfik Kâmil Koperler'in Gagavuz meselesinde ele aldığı, etnik yapının Türkiye'ye eklenmesi için yeterli olup olmadığı tartışması, Gagavuzlarla ilgili bir karar alınması için oldukça önemli bir soru olmuştur. Mehmet Pınar'a göre Hamdullah Suphi, Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyet'in diğer kurucularından farklı düşünerek Gagavuzların Türkiye'nin milli kimliğine uygun olduğunu düşünmüştür. Fakat Mustafa Kemal Atatürk, Hamdullah Suphi'nin aksine Gagavuzların buldukları bölgeden ayrılmayarak Türklük bilincini bu bölgelerde sürdürmelerini istemiştir.¹⁰¹

Benzer bir biçimde Nuri Yavuz da Tanrıöver'in Milli Mücadele sonrasında Anadolu'dan Hristiyan Türklerin gönderilmesiyle yapılan hatayı, Gagavuzları Türkiye'ye getirmekle telafi etmek istediğini düşünmüştür.¹⁰² Her ne kadar yekpare olarak Gagavuzların Türkiye'ye girişine müsaade edilmemiş olsa da Gagavuzların Türkiye'ye gelmesine tamamen karşı da çıkılmamıştır. Gagavuzların Türkiye'ye gelmelerine, eğitim almalarına hatta

⁹⁸ *Ulus*, 22 İkkânun 1935, s. 4; *Ulus*, 23 İkkânun 1935, s. 4; *Ulus*, 25 İkkânun 1935, s. 4; *Ulus*, 26 İkkânun 1935, s. 4; *Ulus*, 27 İkkânun 1935, s. 4; *Ulus*, 31 İkkânun 1935, s. 4.

⁹⁹ Tevfik Kâmil Koperler, 1934-1939 yılları arasında Türkiye'nin Madrid Elçiliğini yürütmüştür; *Dışişleri Bakanlığı 1967 Yıllığı*, (Haz.) Hamid Aral, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1968, s. 871.

¹⁰⁰ BCA, 30-10-0-0 / 116-810-12 Dosya Ek: 97 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 31.01.1936).

¹⁰¹ Mehmet Pınar, “Tek Parti Döneminde Hamdullah Suphi'nin Gözüyle Gagavuzlar (Gökoğuzlar)”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, IV/XII, 2017, s. 111-112.

¹⁰² Nuri Yavuz, “Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Gagavuzlar”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 4/7, s. 183.

Türkiye tabiiyetine geçmelerine engel olunmamıştır, fakat bu girişim kitlesel olmamıştır. II. Dünya Savaşı sürerken Türkiye'ye gelip yerleşen ve vatandaş olan Gagavuzların kimliklerinde "Türk Ortodoks" yazması konusunda bir girişimde dahi bulunulmuş¹⁰³ ve bu girişim kabul edilmiştir.¹⁰⁴

Hamdullah Suphi Tanrıöver, Gagavuzlarla olan bağı ve faaliyetlerini Elçilik görevinin sona erdiği 1944 yılı sonrasında da devam ettirmiştir. Özellikle Gagavuzların Türkiye'de eğitim almasını sağlamıştır.¹⁰⁵ Tanrıöver'in 1935 yılına ait raporunda Türkiye'de devlet okullarında ücretsiz olarak on altı Hristiyan Türkün eğitim aldığı ve bunun dışında Tanrıöver'in de hususi olarak elde ettiği bir para ile altı öğrenciyi Boğaziçi Lisesi'nde (İstanbul) okutmakta olduğu kaydedilmiştir. Ayrıca tüm bunların yanı sıra Türkiye'nin Romanya Elçiliği de Hristiyan ve Müslüman toplam on üç öğrenciyeye yardım etmiştir.¹⁰⁶ 1935 yılı sonrasında Türkiye'de lise ve üniversite eğitimi alan Gagavuz sayısı artmıştır. Hatta II. Dünya Savaşı sırasında dahi Gagavuzların Türkiye'de eğitim almaya devam ettikleri görülmüştür.¹⁰⁷ 1947-1948 yıllarında Türkiye'de eğitim alan Gagavuzlar, Başbakanlık tarafından Cumhuriyet Halk Partisi vasıtasıyla himaye edilmiştir. Tanrıöver, bu dönemde aktif diplomatik görevde olmamasına rağmen, sürecin içerisinde yer alarak Gagavuzlar ilgili gelişmeleri takip etmiştir.¹⁰⁸

Sonuç

Lozan Antlaşması'nın imzalanması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sonrasında elçilik düzeyinde başlayan Türkiye-Romanya diplomatik ilişkileri, 1920'lerin ikinci yarısından itibaren Avrupa'da ve Balkanlarda meydana gelen olayların neticesinde gelişerek 1934 yılında bölgesel güvenlik paktı olan Balkan Antantı'na dönüşmüştür. İtalya'nın Balkanlarda ve Akdeniz'de meydana getirdiği gerilim, Türkiye'nin bölgesel

¹⁰³ BCA, 30-10-0-0 / 125-888-3 Dosya Ek: 104 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 25.09.1943).

¹⁰⁴ Metin, *a.g.e.*, s. 240-241.

¹⁰⁵ BCA, 30-18-1-2 / 49-79-16 Dosya Ek: 142-58 (Kararlar Dairesi Başkanlığı, 22.11.1934); BCA, 30-18-1-2 / 49-80-19 Dosya Ek: 142-59 (Kararlar Dairesi Başkanlığı, 27.11.1934); BCA, 30-18-1-2 / 58-71-7 Dosya Ek: 142-64 (Kararlar Dairesi Başkanlığı, 09.09.1935); BCA, 30-18-1-2 / 69-84-15 Dosya Ek: 221-45 (Kararlar Dairesi Başkanlığı, 22.10.1936).

¹⁰⁶ BCA, 30-10-0-0 / 116-810-11 Dosya Ek: 97 (Muamelat Genel Müdürlüğü, 21.11.1935).

¹⁰⁷ BCA, 30-18-1-2 / 85-101-3 Dosya Ek: 142-92 (Kararlar Dairesi Başkanlığı, 03.12.1938);

BCA, 30-18-1-2 / 89-119-5 Dosya Ek: 142-98 (Kararlar Dairesi Başkanlığı, 23.12.1939).

¹⁰⁸ BCA, 490-10-0 / 1197-198-1 (Cumhuriyet Halk Partisi, 12.03.1948).

HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER'İN RAPORLARI DOĞRULTUSUNDA ROMANYA'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİ (1931-1944)

paktları öne çıkartmasını gündeme getirmiş, bu durum ise 1930'lı yılların hemen başında Balkan ülkelerini, Türkiye'nin güvenliği ve Türk dış politikası açısından oldukça önemli bir noktaya taşımıştır.

Balkan ülkelerinin artan önemi doğrultusunda Romanya'ya 1931 yılında Elçi olarak tayin edilen Hamdullah Suphi Tanrıöver, 1931 yılından 1944 yılına kadar Türkiye-Romanya ilişkilerini olumlu bir seviyede tutmak, Türkiye'nin Romanya nezdinde çıkarlarını korumak, Türkiye'nin politikaları çerçevesinde Romanya'nın iç ve dış politik gelişmelerini takip etmek şeklinde sürdürdüğü uzun sayılabilecek bir diplomatik kariyere sahip olmuştur. Devlet, fikir adamlığı, hatipliği ile öne çıkan Tanrıöver, Romanya'da geçirdiği süre boyunca Türkiye-Romanya ilişkileri hakkında pek çok rapor kaleme alarak Türkiye'nin Balkanlardaki politikasını geliştirmesine yardımcı olmuştur. Hamdullah Suphi'nin raporlarının kahir ekseriyetiyle üç temel konuda öne çıktığı görülmüştür. Tanrıöver'in Elçiliği boyunca ilgilendiği ilk konu Türkiye'nin bölge politikası kapsamında Romanya'daki siyasi gelişmeleri takip etmek olmuştur. Balkan güvenliği için oldukça önemli bir konumda gördüğü Romanya'nın başta -Türkiye için tehlike skalasında yer alan- Bulgaristan olmak üzere revizyonist devletlere ve İtalyan yayılcılığına yönelik tutumu, Türkiye'nin Batı sınırlarının güvenliği için oldukça önemli bir konu olmuştur. Romanya'nın gerek Türkiye ile ilişkilere sıcak bakması gerekse anti revizyonist bir tutum belirlemesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin ortak çıkar gereği ittifak etmesini gerektirmiştir. Bu ittifak Balkan Antantı'nı ortaya çıkarmışsa da Tanrıöver'in Antant sonrasında Türkiye-Romanya ilişkileri için daha çok rapor kaleme aldığı görülmüştür. Türkiye, Romanya'da meydana gelen iç politik gelişmelerin dış politika kararlarına yansıyor yansımayacağını yakından takip etmiştir. Raporlar, özellikle durağan olmayan Romanya siyasi yapısının Balkan Antantı'na zarar verip vermeyeceği meselesi ile ilgilenmiştir. Tanrıöver'in "istikrarsız" olarak nitelendirdiği, Romanya iç politikası, Türk dış politikası için endişe verici olmuştur. Romanya'da artan nasyonalist gençlik akımı, irtifa kaydeden Komünizm, yaşanan kabine buhranları, siyasi cinayetler Türkiye için Romanya'nın durumunun sorgulanmasına neden olmuştur. Türkiye-Romanya ilişkilerinin sağladığı olumlu hava Tanrıöver'in Kral, Başbakan ve Bakanlarla çok rahat bir şekilde görüşerek Türkiye'nin endişelerini diplomatik bir dille Rumen yetkililere aktarmasına imkân tanımıştır. Türkiye'nin Romanya'dan temel beklentisi, İtalya ve Bulgaristan tehditleri karşısında Romanya'nın Balkan Antantı'nın sınırları içerisinde kalması olmuştur. Batı sınırında bir ittifak duvarı örmeyi gaye edinen Türkiye, aynı zamanda ittifaka zarar verecek gelişmeleri engellemeye de gayret

göstermiştir. Bu doğrultuda Tanrıöver, iyi sayılmayacak Romanya-SSCB ilişkilerini istenilen noktaya çekmek üzere çaba harcamıştır.

Balkan Antantı'nın imzalanması sonrasında Türkiye-Romanya ilişkileri, mevcut antlaşmanın etkisiyle olumlu bir seyirde ilerlemiştir. Tanrıöver, ikili ilişkilerin beklenen bir seviyeye gelmesi karşısında, Türkiye-Romanya ilişkilerinde oldukça önemli bir konu olan Romanyalı Türkler meselesi ile ilgilenmiştir. Siyasi gelişmelere paralel bir şekilde ele alınan konu Tanrıöver'in Elçilik makamının üstünde bir çaba göstermesine neden olmuştur. Türkiye-Romanya ilişkilerinin gelişmesi karşısında, Türkiye'ye dolayısıyla Tanrıöver'e tanınan ayrıcalıklı konum, Tanrıöver'in Kralın nezdinde devreye girmesini sağlamıştır. Bu durum ise Tanrıöver'e Romanyalı Türklerin yaşadığı sorunları çözmesine fırsat vermiştir. Tanrıöver, Türklerin Romanya'da maruz kaldıkları angaryalar, Türklerden ücretsiz olarak alınan yiyecek ve yakıt malzemeleri, Romanya'nın göç politikası kapsamında Türklerin evlerine yerleştirilen yabancılar, Türk öğretmen ve din görevlilerin azlığı, aldıkları maaşların yetersizliği gibi konularda çözüm sağlamaya çalışmıştır. Türklerin karşı karşıya kaldıkları meseleler Romanya'dan Türkiye'ye yoğun bir muhaceretin yaşanmasına sebep olmuş bu durum ise Tanrıöver'in göç meselesini de iki devlet arasındaki önemli bir husus olarak ele almasını gerektirmiştir. Türkiye'nin devlet politikası gereği muhacirleri kabul etmesi, yaşadıkları sıkıntılar karşısında Türklerin apar topar Türkiye'ye gitmelerine yol açmıştır. 1936 yılında yapılan Mukavelename ile Türklerin göç ederken mallarının korunması, göç işinin bir sistem içerisinde çözülmesini sağlamıştır.

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Türkiye-Romanya ilişkilerinde ele aldığı üçüncü başlık ise uzun yıllar tartışılan Gagavuz meselesi olmuştur. Kişisel çabalarıyla Türkiye'nin gündemine dâhil ettiği Gagavuz meselesi, önceden bilinen bir konu olmakla birlikte Tanrıöver'le birlikte Türk kamuoyu ve siyasi çevreleri tarafından da bilinir hale gelmiştir. Tanrıöver, Türkiye-Romanya ilişkilerinde Gagavuz meselesini iki açıdan ele almıştır. İlk olarak Rumen yetkililer nezdinde yaptığı girişimlerde, Hristiyan Türk olarak tanımladığı Gagavuzlarla ilgili ıslah talebinde bulunmuştur. Tanrıöver'in Elçilik döneminde -Romanya'da azınlık olarak kabul edilmesine çalışılan-Gagavuzların yaşam şartlarının düzeldiği görülmüştür. İkinci olarak ise Türkiye nezdinde girişimde bulunarak Gagavuzların tıpkı Müslüman Türkler gibi kitleler halinde Türkiye'ye göç ettirilmesini istemiştir. Gagavuzların kitleler halinde göç etmesine müsaade edilmemekle birlikte, Tanrıöver'in

HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER'İN RAPORLARI DOĞRULTUSUNDA ROMANYA'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİ (1931-1944)

girişimleri neticesinde münferit olarak Türkiye'ye gelmeleri, eğitim almaları hatta vatandaş olmaları mümkün olmuştur.

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı öncesinde Balkanlarda önemli bir müttefiki olarak gördüğü Romanya, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Elçilik ve Büyükelçilik yıllarında ilişkilerin geliştiği bir devlet olmuştur. Bu durum iki devlet arasındaki ortak çıkarlar neticesinde ortaya çıkmıştır. Özellikle Balkan Antantı'nın imzalanmasından sonra Türkiye, Tanrıöver vasıtasıyla iç ve dış gelişmeler neticesinde Romanya'nın Antant'tan ve benimsediği fikirlerden uzaklaşmamasına gayret göstermiştir. Tüm sebeplerle Alman nüfuzuna girene kadar Romanya'nın Türkiye ile birlikte hareket ettiği görülmüştür. İki ülke arasında yakalanan siyasi ivme, Türkiye'nin Romanya konusunda problemlili alan olarak gördüğü Romanya Türklerinin yaşam şartlarının ıslah edilmesi ve göç edenlerin haklarının korunması noktasında işbirliği yapmaya imkân vermiştir. Bazı dönemlerde çalışma ve girişimleri "gayretkeşlik" olarak değerlendirilen Hamdullah Suphi Tanrıöver, II. Dünya Savaşı öncesinde Romanya'daki gelişmeleri yakından takip ederek Türkiye-Romanya ilişkilerinin Ankara açısından istenilen seviyede tutulmasına ve Türkiye'nin çıkarlarının korunmasına gayret göstermiştir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı,
Cumhuriyet Arşivi (BCA)**

Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı Fonları

Cumhuriyet Halk Partisi Fonları

Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Fonları

Kararlar Daire Başkanlığı Fonları

Muamelat Genel Müdürlüğü Fonları

Taha Toros Arşivi

Dosya No: 42 Hamdullah Suphi-001637099019.

Dosya No: 42 Hamdullah Suphi-001514600006.

Dosya No: 42 Hamdullah Suphi-001514644006.

II. Kaynak Eser ve İncelemeler

BARLAS, Dilek, “Türkiye’nin 1930’lardaki Balkan Politikası”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, ss. 361-371.

_____, “İki Savaş Arası Dönemde Türk-Romen İlişkileri”, *Türkiye-Romanya İlişkileri: Geçmiş ve Günümüz Uluslararası Sempozyumu / International Symposium on Turkey-Romania Relations: Past and Present*, Cilt I, (Yay. Haz.) Duygu Türker Çelik, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2019, ss. 513-524.

ÇELEBİ, Mevlüt, “Türk-Romen İlişkilerinde Balkan Antantı’na Gidiş Sürecinde Üçüncü Göz: İtalya”, *Türkiye-Romanya İlişkileri: Geçmiş ve Günümüz Uluslararası Sempozyumu / International Symposium on Turkey-Romania Relations: Past and Present*, Cilt I, (Yay. Haz.) Duygu Türker Çelik, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2019, ss. 715-741.

DAĞISTAN, Adil, “Hamdullah Suphi’nin Romanya Büyükelçiliği ve Gagauz Türkleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVIII, 2002, ss. 815-828.

Dışişleri Bakanlığı 1983 Tarihçesi, Dışişleri Bakanlığı İcra Sekreterliği, Ankara 1984.

Dışişleri Bakanlığı Yıllığı 1964-1965, Dışişleri Bakanlığı.

ERTAN, Temuçin Faik, “Balkan Antantı’nın Kuruluş ve Gelişim Sürecinde Romanya’dan Türkiye’ye Diplomatik Ziyaretler”, *Türkiye-Romanya İlişkileri: Geçmiş ve Günümüz Uluslararası Sempozyumu / International Symposium on Turkey-Romania Relations: Past and Present*, Cilt I, (Yay. Haz.) Duygu Türker Çelik, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2019, ss. 639-663.

GÖKTÜRK, Turgay Bülent, “Atatürk Dönemi Türkiye-Romanya İlişkilerinin Kıbrıs, Türkiye ve Romanya Basınındaki Yansımaları”, *Türkiye-Romanya İlişkileri: Geçmiş ve Günümüz Uluslararası Sempozyumu / International Symposium on Turkey-Romania Relations: Past and Present*, Cilt I, (Yay. Haz.) Duygu Türker Çelik, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2019, ss. 743-772.

HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER'İN RAPORLARI DOĞRULTUSUNDA
ROMANYA'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİ (1931-1944)

KAFESOĞLU, İbrahim, “Kaybettiğimiz Değer ve Hazin Bir Gerçek”, *Türk Kültürü*, 45, 1966, ss. 744-746.

KARPAT, Kemal, “Eflak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 10, İstanbul, 1994, ss. 466-469.

MAXİM, Mihai, “Romanya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 35, İstanbul 2008, ss. 168-172.

METİN, Barış “Türk Basınına Göre; Çavuşesku Dönemi Romanya-Türkiye Siyasi, Ekonomik ve Kültürel İlişkileri”, *Türkiye-Romanya İlişkileri: Geçmiş ve Günümüz Uluslararası Sempozyumu / International Symposium on Turkey-Romania Relations: Past and Present*, Cilt I, (Yay. Haz.) Duygu Türker Çelik, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2019, ss. 873-907.

METİN, Ömer, Atatürk Dönemi Türkiye-Romanya İlişkileri (1923-1938), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Akif Tural, Ankara 2011.

_____, “Atatürk Dönemi Türk Dış Ticaretinde Romanya'nın Yeri”, *Tarih Okulu*, XIII, 2012, ss. 53-68.

_____, “Romanya-Türkiye İlişkilerinde Göç Perspektifi (1923-1936)”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 15/30 (2019), ss. 309-332.

ÖKSÜZ, Hikmet, *Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Atatürk Dönemindeki Balkan Politikası (1923-1938)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Meral Alpay, İstanbul 1996.

_____, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Balkan Politikası”, *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi 2*, (ed.) Mustafa Bıyıklı, Gökkuşbuğu, İstanbul 2008, ss.11-50.

ÖZCAN, Abdülkadir, “Boğdan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 6, İstanbul 1992, ss. 269-217.

MELİH DUMAN

PINAR, Mehmet, “Tek Parti Döneminde Hamdullah Suphi’nin Gözüyle Gagavuzlar (Gökoğuzlar)”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, IV/XII, 2017, ss. 96-116.

SERTOĞLU, Midhat, *Mufasssal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı*, VI. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011.

TAŞIR, M. Şakir Ülkü, “Hamdullah Suphi Tanrıöver’e Ait Birkaç Hâtıra”, *Türk Kültürü*, 45, 1966, ss. 802-804.

TANRIÖVER, Hamdullah Subhî, *Dağ Yolu I*, (Haz.) Fethi Tevetoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan (1922-1923), Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü.

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.

UÇMAN, Abdullah, “Hamdullah Suphi Tanrıöver”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt 39, İstanbul 2010, ss. 574-575.

YAŞAR, Selman, “Türkiye-Romanya İlişkileri (1930-1938)”, *Turkish Studies*, 7/4, 2012, ss. 3199-3213.

YAVUZ, Nuri, “Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Gagavuzlar”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 4/7, ss. 177-184.

YILMAZ, Türel, “Balkanlarla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası 1919-2008*, (ed.) Haydar Çakmak, Ankara 2008, ss.199-206.

III. Süreli Yayınlar

Cumhuriyet

Resmi Gazete

Ulus